

პოლიტიკური პარტიები და პარტიული სისტემა 1917-1921 წლების საქართველოში ირაკლი ირემაძე

სტატია დაიწერა ჰაინრიხ ბიოლის ფონდის თბილისის ოფისის პროექტის –
„სამუშაო შეხვედრები და საჯარო დისკუსიები
სამხრეთ კავკასიაში მეხსიერების პოლიტიკის შესახებ“ ფარგლებში

პოლიტიკური პარტიები და პარტიული სისტემა 1917-1921 წლების საქართველოში

ირაკლი ირემაძე
ისტორიის დოქტორანტი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სტატიაში გამოთქმული მოსაზრებები ეკუთვნის ავტორს და შესაძლოა არ გამოხატავდეს
ჰაინრიხ ბიოლის ფონდის თბილისის ოფისის შეხედულებებს.

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
თბილისი
სამხრეთ კავკასია

თბილისი 2021

აბსტრაქტი

წინამდებარე სტატიაში წარმოდგენილია 1917-1921 წლებში საქართველოში მოქმედი ძირითადი პოლიტიკური ძალების ჩამოყალიბების ისტორია, მათი საქმიანობა რუსეთის საიმპერიო რეჟიმის პირობებში, მათი მოღვაწეობა 1917 წლის თებერვლის რევოლუციიდან საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე პერიოდში და, რაც მთავარია, ამ პოლიტიკურ ძალთა შორის ურთიერთდამოკიდებულების, თანამშრომლობისა და კონფლიქტების გამოცდილება დამოუკიდებელ საქართველოში.

სტატიაში განხილულია აღნიშნული პერიოდის პარტიათა იდეური ხედვები, შიდაინსტიტუციური ხასიათი, თითოეულ პარტიაში გადაწყვეტილების მიღების ფორმები. ნაშრომში მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა პარტიათა ელექტორალური გავლენის შესწავლას და სოციალურ ჯგუფთა განწყობებს ცალკეული პარტიებისადმი.

საკვანძო სიტყვები:

პარტიები, პარტიული სისტემა, საქართველო, რუსეთი, დემოკრატია, რესპუბლიკა, ოპოზიცია, სოციალ-დემოკრატია, სოციალისტ-ფედერალისტები, ეროვნულ-დემოკრატები, სოციალისტ-რევოლუციონერები.

ფოტო გარეკანზე დაცულია საქართველოს ეროვნულ არქივში.

სარჩევი

აბსტრაქტი	3
შესავალი	5
კვლევის მიზანი	6
თეორიული ჩარჩო	7
კვლევის მეთოდოლოგია	8
თავი I. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია	9
თავი II. საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტია	20
თავი III. საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია	26
თავი IV. საქართველოს სოციალისტ- რევოლუციონერთა პარტია	33
დასკვნა	39
გამოყენებული ლიტერატურა:	41

საქართველოში პარტიების წარმოშობა XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე მიმდინარეობდა. პირველი პოლიტიკური პარტიის შექმნის თარიღად 1892 წლის 25 დეკემბერი შეგვიძლია მივიჩნიოთ, როცა გაიმართა სოციალ-დემოკრატიული ჯგუფის პირველი კონფერენცია. 1893 წლის თებერვალში, ჯგუფის მეორე კონფერენციაზე მიიღეს პირველი პროგრამა (ჯონსი, 2018: 77-78). 1903-1918 წლებში საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის შემადგენლობაში შედიოდა, როგორც პარტიის ამიერკავკასიის საოლქო კომიტეტის ნაწილი, 1918 წლის ნოემბრიდან კი კვლავ დამოუკიდებელ პარტიად ჩამოყალიბდა.

1901 წელს დაარსდა რუსეთის სოციალისტ-რევოლუციონერთა თბილისის ორგანიზაცია, რომელიც 1902 წლიდანვე შეუერთდა რუსეთის ახლად შექმნილ სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიას (გურული, 2019: 282). 1918 წლიდან იგი გამოეყო ცენტრს და დამოუკიდებელ ქართულ პარტიად ჩამოყალიბდა. 1904 წლის აპრილში ჟენევაში გამართული კონფერენციის შედეგად დაარსდა საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტური სარევოლუციო პარტია (შველიძე, 1993: 164). ხოლო 1917 წლის ივნისში ოფიციალურად შეიქმნა საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია.¹ 1890-იანი წლებიდან საქართველოში მოქმედებდა სომხური სარევოლუციო ფედერაცია – „დაშნაკცუთიუნი“, რომელიც 1918 წლიდან ძირითადად უკვე სომხეთის დემოკრატიულ რესპუბლიკაში საქმიანობდა, თუმცა პარტიის თბილისის კომიტეტი ქართულ პოლიტიკაშიც აქტიურობდა. 1917-1921 წლებში ქართული პოლიტიკური ველიდან ფაქტობრივად განდევნილი იყო ბოლშევიკური პარტია, 1920 წლამდე ის არალეგალურად მოქმედებდა, ხოლო შემდგომში ლეგალური საქმიანობის მიუხედავად წარმატებას ვერ აღწევდა. ამავე პერიოდში საქართველოში მოქმედებდა ეროვნული ნიშნით შედგენილი მცირე პოლიტიკური გაერთიანებები, რომელთაც თავიანთ ეთნიკურ ჯგუფებშიც კი არ გააჩნდათ მხარდაჭერა (მაგ. ელინთა [ბერძენთა] ეროვნული საბჭო, მუსლიმთა [აზერბაიჯანელთა] ეროვნული საბჭო, ბორჩალოს მუსლიმთა სია).

1 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 7 ივნისი, N121, გვ. 3.

კვლევის მიზანი

აღნიშნული კვლევის მიზანია 1917-1921 წლების საქართველოში პარტიებისა და პარტიული სისტემის შესწავლა, დემოკრატიული რესპუბლიკის მშენებლობის პროცესში პარტიათა ჩართულობისა და ურთიერთთანამშრომლობის გამოცდილების გააზრება და თავად პარტიებში დემოკრატიული ინსტიტუტებისა და ამ ინსტიტუტთა მოქმედებების ხასიათის განსაზღვრა.

თეორიული ჩარჩო

საკვლევი თემა შესწავლილი და ახსნილ იქნა პარტიული სისტემების შესახებ არსებული თეორიული ნარატივებით. პირველ რიგში აღსანიშნავია, რომ დემოკრატიის თეორიებში პარტიები დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემების განუყოფელ ნაწილად მიიჩნევა (Katz, 2006).

პარტიული სისტემების დასახასიათებლად ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული თეორიული მიდგომა ალან სიაროვის მიერ შემუშავებული კლასიფიკაციაა (Siaroff, 2000), რომელშიც პარტიული სისტემის ხასიათი განისაზღვრება მასში პარტიათა რაოდენობითა და მათი ელექტორალური გავლენებით.

1917-1921 წლებში საქართველოს პარტიულ სისტემაში ძირითადად ერთი პოლიტიკური ძალა – საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტია დომინირებდა. მიუხედავად იმისა, რომ რესპუბლიკაში სხვა არაერთი მემარჯვენე და მემარცხენე პარტია არსებობდა, სოციალ-დემოკრატებს სხვა პოლიტიკური ძალა დემოკრატიულ საარჩევნო სისტემაში კონკურენციას ვერ უწევდა (კაუცკი, 2018).

1918-1921 წლების საქართველოს პოლიტიკურ სისტემას პარტიათა რაოდენობისა და პოლიტიკური გავლენების გათვალისწინებით, სიაროვის სამეცნიერო კლასიფიკატორების მიხედვით შეგვიძლია ვუწოდოთ მრავალპარტიული სისტემა ერთი დომინანტი პარტიით (multiparty system with one dominant party) (Wolinetz, 2006). სტატიაში სოციალ-დემოკრატიულ პარტიასთან ერთად განხილული იქნება 3 ძირითადი ოპოზიციური პარტია – სოციალისტ-ფედერალისტური, ეროვნულ-დემოკრატიული და სოციალისტ-რევოლუციონური. აღნიშნული 4 წამყვანი პარტია 1917-1921 წლებში სხვადასხვა დონის არჩევნებზე ჯამურად ამომრჩეველთა დაახლოებით 95-96%-ის მხარდაჭერას იღებდა.

პარტიული სისტემებისა და პარტიის ინსტიტუციური მოწყობის შესასწავლად უმნიშვნელოვანესია გადაწყვეტილების მიღების პროცესში როგორც თავად პარტიის ცენტრალური ორგანოების (მთავარი კომიტეტების), ისე ადგილობრივი და სხვა შიდაინსტიტუციური ორგანიზაციების ჩართულობის შესწავლა პარტიული შიდადემოკრატიის შესახებ არსებული თეორიებით (Von Dem Berge, Poguntke, Obert, & Tipei, 2013). კერძოდ, იმის, თუ რამდენად ინკლუზიური იყო ადგილობრივი და სხვა სახის კომიტეტები და რამდენად დეცენტრალიზებული იყო პარტიაში გადაწყვეტილების მიღების პროცესი, რა როლი ენიჭებოდათ ამ ორგანიზაციებს პარტიაში.

პარტიული სისტემის კვლევისას ხშირად მნიშვნელოვან საკითხად იკვეთება პარტიებს შიგნით არსებული ოპოზიციური ფრაქციების საქმიანობის შესწავლა, რომლებიც, როგორც წესი, გავლენას ახდენენ პარტიის ცალკეულ გადაწყვეტილებებზე (Scarrow, Webb & Poguntke, 2017). ამგვარი ფრაქციები მრავლად გვხვდება 1917-1921 წლებში ქართულ პოლიტიკურ პარტიებში.

კვლევის მეთოდოლოგია

საკვლევი თემის შესასწავლად გამოყენებულ იქნა კონტენტ (შინაარსობრივი) ანალიზის მეთოდი, რომლის საფუძველზეც დამუშავდა საარქივო საქმეები, პრესა და საკვლევი საკითხის გარშემო უკვე არსებული პუბლიკაციები. კვლევისას ასევე გამოვიყენე შედარების მეთოდი.

შინაარსობრივი ანალიზის პირველ საფეხურზე დამუშავდა საკვლევი საკითხის შესახებ არსებული პუბლიკაციები, რომლებიც ერთგვარ საორიენტაციო მიმართულებებს იძლეოდა კვლევის შემდგომი საფეხურებისათვის.

შინაარსობრივი ანალიზის მეორე და ძირითადი მიმართულება იყო საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალურ საისტორიო არქივში დაცული პარტიების საარქივო ფონდების (ძირითადად სოციალ-დემოკრატიული პარტიის) ასეულობით საქმის დამუშავება.

კონტენტ ანალიზის მესამე ეტაპზე დამუშავდა 1917-1921 წლებში გამოშვებული თითოეული საკვლევი პარტიის ჟურნალ-გაზეთები, რომლებშიც მრავლად იბეჭდებოდა როგორც მოკლე ინფორმაცია თავად პარტიის საქმიანობის შესახებ, ასევე სხვა პოლიტიკური ძალების ხედვებისადმი კრიტიკული ვრცელი ანალიტიკური სტატიები.

კვლევის საბოლოო ეტაპზე გამოყენებულ იქნა შედარების მეთოდი, რომლის საშუალებითაც შედარებულ იქნა პარტიების პროგრამები, ინსტიტუციური მოწყობა და მათი ელექტორალური გავლენები როგორც ეროვნულ (რესპუბლიკურ), ასევე ადგილობრივ (სამაზრო) დონეებზე.

თავი I.

საქართველოს

სოციალ-დემოკრატიული

მუშათა პარტია

სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობა საქართველოში 1892 წლის 25 დეკემბერს დაბა ყვირილიდან (ზესტაფონიდან) დაიწყო. განათლებული ახალგაზრდების – ნოე ჟორდანიასა და ეგნატე ნინოშვილის ინიციატივით პირველი სოციალ-დემოკრატიული კონფერენცია გაიმართა. 1892-1893 წლებში მათი საქმიანობა მხოლოდ მცირე ჯგუფით შემოიფარგლებოდა და ძირითადად ევროპული მარქსისტული სოციალიზმისა და რუსული ხალხოსნური სოციალიზმის ჭიდილში გამოიხატებოდა, რომელიც საბოლოოდ მარქსიზმის გამარჯვებით დასრულდა. 1894 წელს ეგნატე ნინოშვილის დასაფლავებაზე მისი თანამებრძოლის, სილიბისტრო ჯიბლაძის მიერ წარმოთქმული სიტყვა, ქართულ საზოგადოებაში ახალი პოლიტიკური ჯგუფის ერთგვარ წარდგინებად იქცა (ჯონსი, 2018: 66-67). მალევე „კვალში“ ცნობილმა ჟურნალისტმა გიორგი წერეთელმა ახალგაზრდა სოციალ-დემოკრატებს „მესამე დასი“ უწოდა და მათ შესახებ დაწერა: – „ამ დასში [სოციალ-დემოკრატებში] არიან მრავალი სოფლის მასწავლებელნი, გონება-განვითარებულნი სემინარიელნი, სამოსწავლო ინსტიტუტში კურსდამთავრებულნი და მეოთხმოცდა ათე წლების ზოგიერთი სტუდენტობა... ...ამ მესამე დასმა საგნათ აღირჩია ისეთი მოქმედება, რომ გაუნათლებელს ხალხში მოჰფინოს წერა-კითხვა, შეიტანოს მეცნიერებისაგან გამორკვეული ნათელი აზრები...“²

ქართველი სოციალ-დემოკრატებისათვის საწყის ეტაპზევე უმნიშვნელოვანესი იყო ქვეყნის ინდუსტრიული განვითარება, სოფლის მეურნეობის მოდერნიზაცია, მუშათა მძიმე სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესება, საქართველოში თვითმმართველობისა და განათლების ხელმისაწვდომობა და სიტყვის თავისუფლება. 1890-იანი წლებიდან მოყოლებული ქართულ სოციალ-დემოკრატიას მჭიდრო კავშირი ჰქონდა ევროპულ მარქსისტულ წრებთან, 1893-1897 წლებში საიმპერიო ხელისუფლების მიერ დევნილი ნოე ჟორდანია ევროპაში მოგზაურობდა, სწავლობდა და თანამშრომლობდა ევროპის წამყვან სოციალისტებთან, მათ შორის, კარლ კაუცკისთან (ჯონსი, 2018: 80). ევროპაში მყოფი ჟორდანია ქართულ პრესაში აქვეყნებდა წერილებს ევროპული თვითმმართველობის, განათლების, სოფლის მეურნეობის განვითარებისა და ინდუსტრიალიზაციის შესახებ.

1898 წლის 1 იანვრიდან ქართველ სოციალ-დემოკრატებს ჰქონდათ ლე-

2 გაზ. „კვალი“, 1894 წლის 15 მაისი, N21, გვ. 4.

გალურად (მთავრობის თანხმობით) გამომავალი პრესის საკუთარი ორგანო „კვალი“, რომელიც მათ გიორგი წერეთელმა გადააბარა. გაზეთს ჯერ ნოე ჟორდანიას, შემდეგ კი ირაკლი წერეთელი (გიორგი წერეთლის შვილი) ხელმძღვანელობდნენ.

1890-იანი წლების შუიდან სოციალ-დემოკრატებმა დაიწყეს პარტიული ორგანიზაციების მოწყობა, დაუკავშირდნენ თბილისის სარკინიგზო დეპოს მუშებს, შექმნეს წერა-კითხვის წრეები და ძირითადად მარქსისტული არალეგალური სამკითხველოები. 1900-იანი წლების დასაწყისში სოციალ-დემოკრატებს თავიანთი ქსელი გაშლილი ჰქონდათ ყველა მნიშვნელოვან ქალაქსა და დასავლეთ საქართველოს სოფლებშიც (ჯონსი, 2018: 128). განსაკუთრებით მძლავრი იყო მათი ორგანიზაციები ინდუსტრიულ ცენტრებში – ბათუმსა და ქუთაისში. 1890-იანი წლებიდან მოყოლებული ისინი ორგანიზებას უწევდნენ მუშათა გამოსვლებსა და გაფიცვებს.

1903 წლიდან ქართული სოციალ-დემოკრატია რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის (რსდმპ) შემადგენელი ნაწილი გახდა (შედიოდა რსდმპ-ის ამიერკავკასიის საოლქო კომიტეტში). თუმცა, აღსანიშნავია, რომ ის გარკვეულ ავტონომიურობას მუდმივად ინარჩუნებდა, განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც თავად რსდმპ „მენშევიკურ“ და „ბოლშევიკურ“ ფრაქციებად გაიყო და ამ პროცესმა საქართველოში მენშევიზმის ტრიუმფი გამოიწვია (ჯონსი, 2018: 151).

სოციალ-დემოკრატიული პარტია 1905 წლის რევოლუციური მოძრაობის წარმმართველი ძალა იყო საქართველოში, მისი წევრები მეთაურობდნენ გურიის გლეხთა მოძრაობას – „გურიის რესპუბლიკას“. 1900-იანი წლებიდან მოყოლებული პარტია იდევნებოდა რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლების მიერ, მუდმივად იხურებოდა და იდევნებოდა სოციალ-დემოკრატთა პრესის ორგანოები, არაერთხელ დააპატიმრეს პარტიის ლიდერები, მათ შორის, ნოე ჟორდანიას და ირაკლი წერეთელი. არაერთი ლიდერი 1917 წლამდე ციმბირში იყო გადასახლებული. 1906 წლიდან პარტია ქართულ ადმინისტრაციულ ერთეულებში მუდმივად იმარჯვებდა სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებში. თავად სათათბიროს სოციალისტურ ფრაქციებს კი ქართველი სოციალ-დემოკრატები ხელმძღვანელობდნენ. პარტია 1900-იან წლებში აქტიურად აგრძელებდა საგანმანათლებლო საქმიანობას მუშათა შორის, 1906 წლიდან ფართოდ გაშალა არაფორმალური განათლების ცენტრების – სახალხო უნივერსიტეტების საქმიანობა, ამავდროულად, ჩამოაყალიბა ლეგალური მუშათა პროფესიული ორგანიზაციებიც.

1917 წლის თებერვალში პარტია სრულად იყო ჩართული რევოლუციურ მოძრაობაში. მისი ერთ-ერთი დამფუძნებელი ნიკოლოზ ჩხეიძე 1917 წლის მარტში არჩეულ იქნა ჯერ პეტროგრადის, ხოლო შემდეგ – სრულიად რუსეთის მუშათა და ჯარისკაცთა საბჭოების აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარედ. 1917 წლის გაზაფხულიდანვე ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის (Особый Закавказский комитет (ОЗАКОМ)) შემადგენლობაში შედიოდა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი აკაკი ჩხენკელი, 1917 წლის 5 მაისიდან რუსეთის დროებით მთავრობაში ფოსტა-ტელეგრაფის (მოგვიანებით შინაგან საქმეთა) მინისტრის პორტფელს ირაკლი წერეთელი ფლობდა.

1917 წლის თებერვლიდან პარტია უკვე ლეგალურ საქმიანობას ეწეოდა, 1917 წლის 15 მარტს გამოიცა მისი მთავარი გაზეთი „ერთობა“. პარტიის ადგი-

ლობრივმა ორგანიზაციებმა აქტიურად დაიწყეს წევრების მიღება. პარტიულ პრესაში იბეჭდებოდა მოწოდებები, რათა თანამოაზრები ჩაწერილიყვნენ მათ რიგებში.³ 1917 წლის აპრილში დაარსდა დაბა ცხინვალის პარტიული ორგანიზაცია, რომელიც შედიოდა ქართველი, ოსი და ებრაელი მოქალაქეები. პარტიას თავისი ორგანიზაციები ჰქონდა პირველი მსოფლიო ომის მიმდინარეობისას ფრონტის ხაზზეც კი, კერძოდ – სარიყამიშში, ართვინში, არტაანში, ყარსსა და ტრაპიზონში.⁴ სისტემატურად იმართებოდა ადგილობრივი სამაზრო და საქალაქო კომიტეტების კონფერენციები, რომელთაც ესწრებოდნენ პარტიის ლიდერები, ამასთან, პარტიულ პრესაში იბეჭდებოდა კონფერენციათა დღის წესრიგი და ანგარიშები.⁵

1917 წლის მარტიდან კომიტეტმა დაიწყო ახალი წესდების შემუშავება. მასში გაწერილი იყო, რომ – ამიერკავკასიის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა ორგანიზაციის წევრად ითვლება ყველა, ვინც აღიარებს პარტიის პროგრამას და ირიცხება რომელიმე პარტიულ ორგანიზაციაში, ასევე იხდის საწევრო გადასახადს, ქალაქში 40 კაპეკის, ხოლო სოფლად 20 კაპეკის ოდენობით.⁶ პატარა ქალაქებში იქმნება ერთი პარტიული ორგანიზაცია, ხოლო დიდ ქალაქებში არსდება საუბნო ორგანიზაციებიც. ასევე სამაზრო კომიტეტებში იქმნება სასოფლო ორგანიზაციები. ყველა პარტიულ ორგანიზაციასთან არსებობს ბიურო, პარტიის კოლექტივები და კომიტეტები ირჩევენ თავმჯდომარეს, მის ამხანაგს, მდივანსა და ხაზინადარს. საქალაქო და სამაზრო კომიტეტებს ჰყავთ სარევიზიო კომისიები შემოსავლისა და ხარჯების შესამოწმებლად. ყოველწლიურად, ადგილობრივი ორგანიზაციები არაუგვიანეს 15 იანვრისა საოლქო კომიტეტს უგზავნიან საქმიანობის ანგარიშებს. ყოველწლიურად იმართება ამიერკავკასიის საოლქო ყრილობა, რომელზეც პარტიის ყველა ორგანიზაცია 200 წევრზე ერთ დელეგატს მაინც გზავნის, შედარებით პატარა ორგანიზაციებს ეძლევათ 1 დელეგატის კვოტა. ყრილობაზე ირჩევენ 10-წევრიან კომიტეტს, რომელიც თავის მხრივ ირჩევს კომიტეტის თავმჯდომარეს, 2 ამხანაგს, მდივანსა და ხაზინადარს. კომიტეტი კოლექტიურად წარმოთავს პარტიის საქმიანობას.⁷

1917 წლის მაისიდან რეგიონებში შეიქმნა პარტიული სკოლები, რომლებიც ადგილებზე პარტიის წევრთა პოლიტიკურ მომზადებას ისახავდა მიზნად.⁸

1917 წლის მარტიდან პარტიული გაზეთისა და ზოგადად პარტიული ორგანიზაციის დასახმარებლად მოქალაქეები ფულს სწირავდნენ.⁹

1917 წლის მარტიდანვე აქტიურად დაიწყო პარტიის ქალთა და ახალგაზრდული ორგანიზაციების შექმნა. 1917 წლის 20 მარტს ქალაქ ოზურგეთში გურულმა ქალებმა გამართეს პირველი ფართო ყრილობა, რომელზეც დააფუძნეს ქალთა ორგანიზაცია, მის თავმჯდომარედ კი 1905 წელს გურიის გლეხთა

3 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 8 აპრილი, N18, გვ. 2.

4 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 16 მაისი, N47, გვ. 4.

5 გაზ. ერთობა, 1921 წლის 9 თებერვალი, N30, გვ.4.

6 ჰიპერინფლაციის გამო 1920 წლის ივლისში თითოეული წევრი 10 მანეთს იხდიდა, ხოლო 1921 წლის იანვარში საწევრო გადასახადი 50 მანეთამდე იყო გაზრდილი.

7 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 23 მარტი, N8, გვ. 1.

8 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 30 მაისი, N58, გვ. 4.

9 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 30 აპრილი, N36, გვ. 4.

მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი, შემდგომში დამფუძნებელი კრების წევრი, ელისაბედ ნაკაშიძე აირჩიეს.¹⁰ ამავე პერიოდში შეიქმნა ფოთის ქალთა კომიტეტი, რომელშიც 300-მდე წევრი შედიოდა. ქალთა კომიტეტი დაფუძნდა თბილისის ორგანიზაციაშიც, მათ შორის ყველაზე მრავალწევრიანი – ნაძალადევის უბანში.¹¹ ქალები შედიოდნენ სოფლებში შექმნილ პარტიულ ორგანიზაციებში. მაგალითად, სოფელ ფარცხანაყანევის კოლექტივში 6 არჩეული წევრიდან 2 ქალი იყო.¹² ცალკეულ სასოფლო ორგანიზაციებში შექმნილი იყო ცალკე ქალთა კოლექტივებიც კი, მაგალითად, ამგვარი კოლექტივი არსებობდა ოზურგეთის მაზრის სოფელ ჯვარცხმაში, რომელშიც 22 ქალი შედიოდა.¹³

1917 წლის აპრილში შეიქმნა ახალგაზრდა მარქსისტთა ორგანიზაცია ოზურგეთის მაზრაში.¹⁴ შემდგომში ამგვარი ორგანიზაციები შეიქმნა ყველა ქალაქში. „ახალგაზრდა მარქსისტები“ 1918 წლიდან გამოსცემდნენ გაზეთ „ახალ კვალს“, საქმიანობას ეწეოდნენ სხვადასხვა უმაღლეს და პროფესიულ სასწავლებელში, ამასთანავე, მართავდნენ საჯარო ლექციებს.¹⁵

სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას, გამომდინარე იქიდან, რომ სრულიად მულტიეთნიკური პოლიტიკური ძალა იყო, კომიტეტები ყველა ეთნიკურ ჯგუფში ჰქონდა. პარტია ბორჩალოს მაზრაში მჭიდროდ თანამშრომლობდა მუსლიმთა სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციასთან – „ჰუმმეთთან“.¹⁶

1917 წლის აპრილში პეტროგრადში სოციალ-დემოკრატთა ბოლშევიკური და მენშევიკური ფრაქციების სხდომა გაიმართა, რომელზეც გაერთიანების გადაწყვეტილება მიიღეს.¹⁷ თუმცა მალევე გაზეთი „ერთობა“ წერდა: „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია დღეს უკვე ორ სხვადასხვა ორგანიზაციად დაიყო და მათ შორის სამკვდრო სასიცოცხლო ბრძოლა გაიმართა.“¹⁸ საქართველოში ამ ბრძოლაში ცალსახად მენშევიკურმა ფრაქციამ იმარჯვა.

1917-1921 წლებში პარტიაში არსებობდა რამდენიმე შიდაოპოზიციური ფრაქცია. 1917 წლის 1 მაისიდან გამოიცა შიდაოპოზიციური ფრაქციის გაზეთი „ალიონი“. ეს ფრაქცია 1900-იანი წლებიდან არსებობდა პარტიაში.¹⁹ 1917-1918 წლებში, საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე, „ალიონი“ აკრიტიკებდა პარტიის ძირითადი ბირთვის დამოკიდებულებას საქართველოს სრული პოლიტიკური ავტონომიის უარყოფასთან მიმართებით.

1917 წლის 10 ივნისს თბილისში დაიწყო ამიერკავკასიის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის საოლქო კომიტეტის ყრილობა, რომელზეც მთავარი განსახილველი თემა ეროვნული საკითხი იყო.²⁰ ამასთან დაკავშირებით

10 ჟურნ. თეატრი და ცხოვრება, 1917 წლის 9 აპრილი, N15, გვ. 14.

11 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 20 აპრილი, N27, გვ. 2-3.

12 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 25 მაისი, N54, გვ. 4.

13 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 23 ივნისი, N79, გვ. 4.

14 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 18 აპრილი, N26, გვ. 3.

15 გაზ. ერთობა, 1920 წლის 4 ნოემბერი, N251, გვ. 3.

16 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი – შემდგომში „ცსა“, ფ. 1825, ანაწ. 1, საქ. 24, ფურც. 18.

17 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 14 აპრილი, N23, გვ. 3.

18 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 11 ივნისი, N69, გვ. 2.

19 გაზ. ალიონი, 1917 წლის 7 მაისი, N3, გვ. 1.

20 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 13 ივნისი, N70, გვ. 1-2.

1917 წლის 14 ნოემბერს, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ინიციატივით, ამიერკავკასიის სხვა პარტიებთან ერთად, შეიქმნა რუსეთისაგან ჩამოშორებული ამიერკავკასიის დროებითი მმართველი ორგანო – ამიერკავკასიის კომისარიატი, რომელსაც სოციალ-დემოკრატი ევგენი გეგეჭკორი ხელმძღვანელობდა.²⁷

1917 წლის გაზაფხულიდან პარტია აქტიურად თანამშრომლობდა ქართულ პოლიტიკურ ძალებთან, შედიოდა ინტერპარტიულ საბჭოში. 1917 წლის ოქტომბერში აცხადებდა, რომ სრულად ემხრობოდა პარტიათა საბოლოო შეთანხმებას საქართველოს ნაციონალურ საკითხთან დაკავშირებით.²⁸

1917 წლის ნოემბერში სოციალ-დემოკრატიული პარტია აქტიურ მონაწილეობას იღებდა საქართველოს ეროვნულ ყრილობაში, იგი ყველაზე მეტ მანდატს ფლობდა ყრილობაზე არჩეული ეროვნული საბჭოს შემადგენლობაში, ამავე დროს, საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის პოსტს ნოე ჟორდანიას იკავებდა. 1917 წლის ნოემბრიდან პარტიამ, განსაკუთრებით კი მისმა ლიდერმა ნოე ჟორდანიამ, მნიშვნელოვანი ტრანსფორმაცია განიცადა ნაციონალურ საკითხთან მიმართებით. კერძოდ, დაიწყო წერა და საუბარი რუსეთისგან ავტონომიურად საქართველოს (ამიერკავკასიის) მართვა-გამგეობის მოწყობაზე, მსოფლიო ომის პირობებში ამიერკავკასიის ერთა წინაშე არსებული ეგზისტენციალური საფრთხის დასაძლევად ეფექტიანი ნაბიჯების გადადგმაზე, მათ შორის, სამხედრო მობილიზაციასა და ერის კონსოლიდაციაზე. ჟორდანიას ამგვარ ტრანსფორმაციასთან დაკავშირებით, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთმა ლიდერმა გერონტი ქიქოძემ ვრცელი სტატია გამოაქვეყნა სათაურით – „ნოე ჟორდანია და სოციალიზმის ნაციონალიზაცია“.²⁹

1918 წლის იანვარში ბოლშევიკთა მიერ რუსეთის დამფუძნებელი კრების ძალადობრივად დაშლის შემდეგ, ამიერკავკასიიდან არჩეულმა დეპუტატებმა 1918 წლის 10 თებერვალს ამიერკავკასიის სეიმი შექმნეს. მასში ყველაზე მეტი, 32 მანდატი დამფუძნებელი კრების არჩევნების გათვალისწინებით სოციალ-დემოკრატებს ერგოთ.³⁰ სეიმის თავმჯდომარედ ნიკოლოზ ჩხეიძე აირჩიეს.

ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის შემდეგ მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდნილი ამიერკავკასიის კრიზისიდან გამოყვანის საქმეს, სომხურ დაშნაკუთიუნსა და აზერბაიჯანულ მუსავატთან ერთად, სოციალ-დემოკრატები ჩაუდგნენ სათავეში. 1918 წლის 9 აპრილს (ახალი სტილით 22 აპრილს) ამიერკავკასიის სეიმმა ამიერკავკასიის ფედერაციული დემოკრატიული რესპუბლიკის დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, ახალ რესპუბლიკას სათავეში აკაკი ჩხენკელი ჩაუდგა. სოციალ-დემოკრატები ამგვარად მოქმედებას ამიერკავკასიის გადასარჩენად „აუცილებელ ნაბიჯად“ ნათლავდნენ.³¹ პარტიის წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ ტრაპიზონისა და ბათუმის სამშვიდობო კონფერენციებში. სწორედ ბათუმის კონფერენციის მიმდინარეობისას აკაკი ჩხენკელის მიერ გაწეული დიპლომატიური ძალისხმევის შედეგად მოხერხდა გერმანიის

27 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 18 ნოემბერი, N200, გვ. 1.

28 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 6 ოქტომბერი, N163, გვ. 3.

29 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 9 დეკემბერი, N268, გვ. 2-3.

30 გაზ. ერთობა, 1918 წლის 8 თებერვალი, N31, გვ. 3.

31 გაზ. ერთობა, 1918 წლის 10 აპრილი, N82, გვ. 1.

მხარდაჭერის მოპოვება და საბოლოოდ, საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება.

1918 წლის 26 მაისს ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიამ საქართველოს დამოუკიდებლობა გამოაცხადა. ამ დღეს შექმნილ საქართველოს დროებით კოალიციურ მთავრობას სოციალ-დემოკრატი ნოე რამიშვილი ხელმძღვანელობდა, მის 50%-ს სოციალ-დემოკრატები შეადგენდნენ, 1918 წლის 24 ივნისიდან კი მთავრობას სათავეში პარტიის ლიდერი ნოე ჟორდანია ჩაუდგა. 1918 წლის მაისის ბოლოდან დროებით საკანონმდებლო ორგანოს – ეროვნულ საბჭოს (პარლამენტს) ნიკოლოზ ჩხეიძე თავმჯდომარეობდა, სოციალ-დემოკრატიული პარტია კი მანდატების ნახევარზე მეტს ფლობდა.

1918 წლის მაისიდანვე პარტიის ლიდერები ცდილობდნენ ევროპელ სოციალისტებთან დაკავშირებას. 1918 წლის ივნისიდან პარტიამ თავისი წარმომადგენელი ვლადიმერ ახმეტელი მიაგვლინა გერმანიაში სოციალისტური პარტიების მხარდაჭერის მოსაპოვებლად.³² 1919 წლის დასაწყისიდან პარტიის წარმომადგენლები – აკაკი ჩხენკელი და ხარიტონ შავიშვილი პარტიის სახელით მიმართავდნენ მეორე სოციალისტურ ინტერნაციონალს საქართველოს დამოუკიდებლობის მხარდასაჭერად.³³

1918-1921 წლებში პარტიის ცენტრალური კომიტეტი ხშირად მსჯელობდა ადგილობრივი ორგანიზაციების საქმიანობის შესახებ, 1919 წლის დეკემბერში პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი ნოე რამიშვილი კომიტეტის წევრებს მიმართავდა, რომ ადგილობრივი უჯრედები ზოგიერთ შემთხვევაში ძალიან დასუსტებული იყვნენ და დახმარებას საჭიროებდნენ.³⁴ პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს ჰყავდა სასოფლო კომისია, რომელსაც სოფლებში არსებული ორგანიზაციების საქმიანობის მხარდაჭერა ევალებოდა.³⁵

1918 წლის ოქტომბერში პარტიის ადგილობრივმა ორგანიზაციებმა დელეგატების მანდატები გასცეს ამიერკავკასიის საოლქო ორგანიზაციების მომავალი ყრილობისათვის, რომლის ძირითადი მიზანიც საოლქო კომიტეტის დაშლა და საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის დაფუძნება იყო. გურიის ორგანიზაციამ თავის დელეგატებად დაასახელა პარტიის ლიდერები: ნოე ჟორდანია, ალექსანდრე ლომთათიძე, სილიბისტრო ჯიბლაძე, ნოე ხომერიკი, ვლასა მგელაძე და ნოე რამიშვილი.³⁶

1918-1921 წლებში ადგილობრივი თვითმმართველობების არჩევნებისას საკანდიდატო სიებს ადგენდნენ ადგილობრივი კომიტეტები, შედგენილ სიებს კი ამტკიცებდა პარტიის ცენტრალური კომიტეტი.³⁷ 1918-1920 წლებში პარტიამ გაიმარჯვა ყველა სამაზრო ერობის არჩევნებში, მხოლოდ ზუგდიდის მაზრაში ვერ მიიღო მანდატების ნახევარზე მეტი (ირემადე და ჭანტურიძე, 2019: 354). 1918 წელს სამაზრო არჩევნებში სოციალ-დემოკრატები ხშირად სოცი-

32 ირაკლი ირემადე, (ლადო ახმეტელის წერილები) გერმანიაში – 1918. ქართულ-გერმანული არქივი. <http://german-georgian.archive.ge/ka/blog/98>

33 საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური საისტორიო არქივი (შემდგომში – ცსა), ფ. 1825, ანაწ. 1, საქ. 209, ფურც. 1-5.

34 ცსა, ფ. 1825, ანაწ. 1, საქ. 23, ფურც. 9.

35 ცსა, ფ. 1825, ანაწ. 1, საქ. 24, ფურც. 2.

36 ცსა, ფ. 1825, ანაწ. 1, საქ. 49, ფურც. 38.

37 გაზ. ერთობა, 1921 წლის 6 თებერვალი, N28, გვ. 2.

ალისტ-ფედერალისტებთან ერთად ბლოკის სახით გამოდიოდნენ. 1919-1920 წლებში პარტიამ საქალაქო თვითმმართველობების არჩევნები წააგო რამდენიმე ქალაქში, მაგალითად, ახალციხეში გამარჯვება დაშნაკუთიუნმა მოიპოვა. ზუგდიდში პირველ ადგილზე ეროვნულ-დემოკრატები გავიდნენ, ხოლო კოჯორსა და ონში უპარტიო კანდიდატებმა მოიგეს (ირემადე და ჭანტურიძე, 2019: 355).

1918 წლის მაისიდან, მას შემდეგ, რაც ამიერკავკასიის ერებმა დამოუკიდებლობა გამოაცხადეს, ერთგვარ ანომალიას წარმოადგენდა სხვადასხვა დამოუკიდებელ სახელმწიფოში მოქმედი სოციალ-დემოკრატთა ორგანიზაციების კვლავ ერთი პარტიული ქოლგის ქვეშ არსებობა. ეს პრობლემა განსაკუთრებით დისკომფორტს უქმნიდა ქართველ სოციალ-დემოკრატებს. 1918 წლის 10 ნოემბერს თბილისში გაიხსნა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ამიერკავკასიის საოლქო ორგანიზაციების მერვე ყრილობა. ამავე ყრილობაზე ქართველ წევრთა ინიციატივით, რომლებიც დელეგატების 80%-ზე მეტს შეადგენდნენ, დაიშალა საოლქო კომიტეტი. 1918 წლის 19 ნოემბერს ყრილობის ქართველმა წევრებმა ჩაატარეს საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის დამფუძნებელი ყრილობა.³⁸ 1918 წლის 19 ნოემბრის ყრილობის შემდეგ დაიშალა „ალიონის“ ფრაქცია და სრულად შეუერთდა პარტიას.³⁹

1918 წლის ნოემბრის პარტიული ყრილობის შემდეგ მოხდა პარტიის ერთგვარი ნაციონალიზაცია. მართალია, მასში კვლავ არსებობდა ეთნიკური უმცირესობებით დასახლებული რეგიონების კომიტეტები, თუმცა პარტია პოლიტიკური ვითარებიდან გამომდინარე „გაეროვნების“ („გაქართველების“) გზას დაადგა. 1918 წლის ბოლოდან პარტიის ცენტრალური კომიტეტი მოუწოდებდა ადგილობრივ ორგანიზაციებს, რომ საქმის წარმოება ქართულად წარემართათ, ამასთანავე, სრულად შეეცვალათ თავიანთი ძველი რუსულენოვანი ბეჭდები და ბლანკები.⁴⁰

მნიშვნელოვანია, რომ 1918-1921 წლებში პარტიას ჰქონდა თავისი სასამართლო, რომელიც განიხილავდა მისი ორგანიზაციებისა და წევრების მიერ პარტიული წესდების დარღვევის ფაქტებს.⁴¹

1919 წლის იანვარში პარტიამ გამოაქვეყნა დამფუძნებელი კრების არჩევნებისათვის პროგრამა და 130-კაციანი საკანდიდატო სია, რომელშიც 6 ქალი და ეთნიკური უმცირესობის 20 წარმომადგენელი იყო შეყვანილი (ირემადე და ჭანტურიძე, 2017: 37). საარჩევნო პლატფორმაში პარტიას წამოყენებული ჰქონდა მემარცხენე ცენტრისტული ხედვები. პარტიამ სრულ გამარჯვებას მიაღწია არჩევნებზე, მიიღო რა ხმების 80%-ზე მეტი. განსაკუთრებით დიდი მხარდაჭერა მოიპოვა ოზურგეთისა (ხმების 95%) და გორის (97%) მაზრებში (ირემადე და ჭანტურიძე, 2017: 89). პარტიამ დამფუძნებელი კრების 130 მანდატიდან 109 მიიღო, ამავე დროს, მისი სიით არჩეულ იქნა 5 ქალი და ეთნიკური უმცირესობების 19 წარმომადგენელი. 1919 და 1920 წლებში გამართული დამფუძნებელი კრების დამატებითი არჩევნებისას პარტია ინე-

38 ცსა, ფ. 1825, ანაწ. 1, საქ. 49, ფურც. 40.

39 გაზ. საქართველო, 1918 წლის 23 ნოემბერი, N225, გვ. 2.

40 ცსა, ფ. 1825, ანაწ. 1, საქ. 96, ფურც. 9.

41 ცსა, ფ. 1825, ანაწ. 1, საქ. 124, ფურც. 2.

რტულად მონაწილეობდა, ამის მიზეზად მისი ლიდერები საკანონმდებლო ორგანოში სხვა ოპოზიციური პარტიების წარმომადგენლობის ზრდის სურვილს ასახელებდნენ. 1920 წლის გაზაფხულიდან, მეორე დამატებითი არჩევნების შემდგომ, კრებაში პარტიის მანდატების რაოდენობა 102-ს შეადგენდა (ირემაძე და ჭანტურიძე, 2017: 89).

1919-1921 წლებში, მიუხედავად იმისა, რომ პარტია სრულად დომინირებდა საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ორგანოებში, ინტენსიურად თანამშრომლობდა ოპოზიციურ ძალებთან, ოპოზიციონერ კვალიფიციურ პირებს სოციალ-დემოკრატების მთავრობა ნიშნავდა და ირჩევდა მაღალ თანამდებობებზე. მათ შორის, სახელმწიფო კონტროლიორისა და ეროვნული ბანკის ხელმძღვანელის პოსტებზე. ამავე დროს, დიპლომატიური მისიების უმრავლესობას ოპოზიციური პარტიების წარმომადგენლები ხელმძღვანელობდნენ.

დამფუძნებელი კრების სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციაში მნიშვნელოვან სახელმწიფოებრივ საკითხებზე დიდი დისკუსია მიმდინარეობდა, ხშირად კი, საბოლოოდ მიღებულ გადაწყვეტილებებს ფრაქციის წევრთა 20-30% ეწინააღმდეგებოდა.⁴²

პოლიტიკურ ველზე სოციალ-დემოკრატიული პარტიის სრული დომინირება ნეგატიურ შედეგებსაც იწვევდა. პარტია ხშირად ითავსებდა ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლების უფლებამოსილებას, მაგალითად, 1920 წლის დეკემბერში მისი ცენტრალური კომიტეტი სამაზრო ორგანიზაციებს სთხოვდა, მაზრებში აღეწერათ ჯარში გასაწვევი ახალგაზრდები და შეედგინათ სიები.⁴³ პარტიის ცენტრალური კომიტეტი ერეოდა ისეთი გადაწყვეტილებების მიღებაში, რომლებიც სამართლებრივად კონკრეტული ინსტიტუტის – სამინისტროს გადასაწყვეტი იყო.

საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიისათვის, რომელიც ევროპის სოციალისტური ოჯახის წევრად მიიჩნეოდა თავს, უმნიშვნელოვანესი იყო ქვეყანაში გატარებული რეფორმების ევროპელი სოციალისტებისთვის გაცნობა და, ზოგადად, საერთაშორისო აღიარების პროცესში ევროპის მემარცხენე ძალების მხარდაჭერის მოპოვება. 1920 წლის 14 სექტემბერს საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობისა და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მოპატიჟებით ეწვივნენ ევროპელი სოციალისტები, მათ შორის, ბელგიის სოციალისტური პარტიის ლიდერები – ემილ ვანდერველდე და კამილ ჰიუსმანსი, ბრიტანეთის ლეიბორისტული პარტიის ლიდერი რამსეი მაკდონალდი და ბრიტანელ სუფრაჟისტთა გამორჩეული აქტივისტი ეთელ სნოუდენი, ასევე ფრანგ სოციალისტთა ერთ-ერთი ლიდერი პიერ რენოდელი.⁴⁴ ევროპელმა სოციალისტებმა მოიარეს მთელი რესპუბლიკა, შეხვდნენ მოქალაქეებს და ევროპაში დაბრუნებულებმა არაერთი სტატია და წიგნი გამოსცეს საქართველოში გატარებული სოციალური რეფორმების შესახებ. 1920 წლის შემოდგომაზე საქართველოს ასევე ეწვია ევროპელ სოციალისტთა გამორჩეული თეორეტიკოსი კარლ კაუცკი, რომელიც 3 თვეზე მეტხანს დარჩა, შეისწავლა ქართველ სოციალ-დემოკრატთა მიერ გატარებული რეფორმები და წიგნიც გამოსცა – „საქართველოს გლეხთა სოციალ-დემოკრატიული რესპუბლიკა: შთაბეჭდილებანი და დაკვირვებანი“.

42 ცსა, ფ. 1825, ანაწ. 1, საქ. 68, ფურც. 4.

43 ცსა, ფ. 1825, ანაწ. 1, საქ. 96, ფურც. 12.

44 გაზ. ერთობა, 1920 წლის 15 სექტემბერი, N210, გვ. 1-2.

როგორც აღვნიშნეთ, ქალთა ორგანიზაციები პარტიაში მუდმივად არსებობდა, ხოლო 1917 წლიდან უკვე ინსტიტუციურ ფორმას იძენდა. 1918-1921 წლებში კიდევ უფრო გააქტიურდა სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში ქალთა ორგანიზაციის საქმიანობა. 1920 წლის სექტემბერში ევროპელ სოციალისტთა დელეგაციის მოლოდინისას სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ქალთა ორგანიზაციამ მოამზადა თავისი საქმიანობის მოკლე ანგარიში ფრანგულ ენაზე.⁴⁵ მასში გაცხადებული იყო: იმისთვის, რომ ქალებს ესარგებლათ რევოლუციით მოპოვებული უფლებებით, მათთვის აუცილებელი იყო განათლება. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში ქალები აქტიურად იყვნენ პოლიტიკურ პროცესებში ჩართულები და ცდილობდნენ ყველა უფლების გამოყენებას, განათლების სიმწირის გამო ამ უფლებებით სრულად მაინც ვერ სარგებლობდნენ, ამიტომ ქალმა აქტივისტებმა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ქალთა ორგანიზაციის შექმნა გადაწყვიტეს.

ეს ორგანიზაცია პოლიტიკურ საკითხებში პარტიის ღირებულებების თანახმად ფუნქციონირებდა. პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში ქალებს ჰყავდათ თავიანთი წარმომადგენელი. შექმნის დღიდან ცდილობდნენ მუშა ქალთა ორგანიზაციის ჩამოყალიბებას და ქალთა ცნობიერების ამაღლებას. თბილისის ყველა უბანში ჰქონდათ წარმომადგენლობა, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ქალთა სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციის ცენტრალური ბიურო. ამგვარი ორგანიზაციები არსებობდა საქართველოს ბევრ კუთხეში, თუმცა არა ყველგან. ქალთა ორგანიზაციის მიზანი იყო პარტიის წევრებისა და მხარდამჭერებისთვის საგანმანათლებლო წრეების შექმნა. ორგანიზაცია ხელმძღვანელობდა ქალთა პროფესიულ მოძრაობას, მონაწილეობდა სოციალური და პოლიტიკური ხასიათის მანიფესტაციებში. პოლიტიკურ საკითხებს წყვეტდა პარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან შეთანხმებით და მიაჩნდა, რომ სქესის მიუხედავად ყველა მუშა ერთ დიდ ოჯახს ქმნის.

1920 წლის გაზაფხულიდან, პარტიაში გაჩნდა ახალი შიდაოპოზიციური ფრაქცია, რომელიც გაზეთ „ახალ სხივს“ გამოსცემდა. ეს ფრაქცია აკრიტიკებდა პარტიისა და აღმასრულებელი ხელისუფლების შერწყმას. ამავე დროს, მოითხოვდა, პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს მიეღო რეგულაცია, რომელიც არ დაუშვებდა პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში მოქმედი მინისტრების არჩევას. „ახალსხიველთა“ აზრით, ცენტრალურ კომიტეტს უნდა გაეკონტროლებინა მინისტრთა საქმიანობა. 1920 წლის განმავლობაში შიდაპარტიული ოპოზიცია შედარებით მსუბუქად აკრიტიკებდა პარტიას. 1920 წლის ბოლოს კრიტიკა გამძაფრდა და ფაქტობრივად პარტიის გაყოფის საფრთხე წარმოიშვა. პარტიაში არსებული განხეთქილების გასარჩევად მისმა ცენტრალურმა კომიტეტმა 1921 წლის იანვარში თბილისში საგანგებო კონფერენცია მოიწვია.⁴⁶ ამავე დროს, „ერთობაში“ დაიბეჭდა სტატიები, რომელშიც „ახალი სხივის“ ჯგუფს „პარტიის გამთიშველებს“ და დესტრუქციულ ძალას უწოდებდნენ.⁴⁷ 1921 წლის 19 იანვარს პარტიულმა კონფერენციამ დაადგინა, რომ გაზეთი „ახალი სხივი“ ემსახურებოდა არა პარტიის შიგნით დისკუსიის გაშლას, არამედ პარტიის დაშლას. კონფერენციამ თავის წევრებს მოუწოდა, 1921 წლის 1 თებერვლამდე გამიჯნოდნენ „ახალი სხივის“ ჯგუფს, წინააღმდეგ შემ-

45 ცსა, ფ. 1825, ანაწ. 1, საქ. 214, ფურც. 1-2 (ფრანგულიდან თარგმნა თამარ ხეტაშვილმა).

46 გაზ. ერთობა, 1920 წლის 1 იანვარი, N1, გვ. 3.

47 გაზ. ერთობა, 1920 წლის 11 იანვარი, N7, გვ. 1.

თხვევაში, „ახალსხიველთა“ მხარდამჭერს ავტომატურად ჩამოერთმეოდა პარტიის მანდატი. ამავდროულად, პარტია აცხადებდა, რომ მის შიგნით სრულად იყო დაცული შიდაოპოზიციური განწყობები და ასპარეზი მიცემული იყო შიდაკრიტიკისათვის.⁴⁸

1921 წლის თებერვალში სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას გამოეყო „ახალი სხივის“ ჯგუფი და დამფუძნებელ კრებაში დამოუკიდებელი სოციალ-დემოკრატიული ფრაქცია დააფუძნა, რომელსაც საბოლოოდ კრების 10-ზე მეტი დეპუტატი შეუერთდა.⁴⁹

საბჭოთა ოკუპაციის შემდეგ პარტიის წევრთა უდიდესი ნაწილი საქართველოში დარჩა და წინააღმდეგობის მოძრაობაში ჩაერთო, ემიგრაციაში წავიდნენ მხოლოდ რესპუბლიკის უმაღლესი თანამდებობის პირები და ცალკეული დეპუტატები. 1921 წლიდან, საბჭოთა ოკუპაციას პარტიის ათასობით წევრი შეეწირა.

---

48 გაზ. ერთობა, 1921 წლის 25 იანვარი, N17, გვ. 1-2.

49 გაზ. ახალი სხივი, 1921 წლის 13 თებერვალი, N7, გვ. 1-3.

თავი II.

საქართველოს

სოციალისტ-ფედერალისტთა

სარევოლუციო პარტია

1890-იანი წლების შუა ხანებში ქართულ პოლიტიკურ ველზე გამოჩნდნენ ახალი თაობის წარმომადგენლები, რომლებიც, ერთი მხრივ, ეწინააღმდეგებოდნენ იმხანად ელვისებურად შემოჭრილ მარქსიზმის იდეებს, მეორე მხრივ კი, დისტანცირდებოდნენ წინა თაობის, ძირითადად „ივერიის“ გარშემო თავმოყრილი „თერგდალეულებისგან“. ეს ჯგუფი განათლებული ახალგაზრდებისგან შედგებოდა, რომელთა ნაწილსაც ხალხოსნურ პოლიტიკურ მოძრაობაში მონაწილეობის გამოცდილება ჰქონდა, მათი მთავარი წარმომადგენელი გიორგი ლასხიშვილი იყო (შველიძე, 1993: 19).

გიორგი ლასხიშვილი და მისი თანამოაზრეები თავდაპირველად გაზეთ „ივერიაში“ იყრიდნენ თავს და მათ ხშირად „ახალგაზრდა ივერიელებად“ მოიხსენიებდნენ. მოგვიანებით, ახალგაზრდების ჯგუფმა გადაიბარა პოპულარული გაზეთის „ცნობის ფურცლის“ გამოცემა. 1901 წლიდან გაზეთის რედაქციას შეუერთდა ახალგაზრდა ინტელექტუალი არჩილ ჯორჯაძე, ამავე წელსვე მან „ცნობის ფურცელში“ გამოაქვეყნა თავისი თეორიული წერილი „საერთო მოქმედების ნიადაგი“, რომელიც აღნიშნული ჯგუფის მთავარი პოლიტიკური პროგრამა გახდა (შველიძე, 1993: 57). პოლიტიკური ჯგუფის ხედვებში არეკლილი იყო საქართველოს წინაშე არსებული ეკონომიკური და პოლიტიკური გამოწვევები, რომლებიც, მათი აზრით, ეკონომიკური განვითარებით, საზოგადოების ჯგუფებს შორის სოლიდარობისა და სოციალური თანასწორობის მიღწევით და რუსეთის ფარგლებში საქართველოსათვის ავტონომიის [ფედერაციული სტატუსის] მინიჭებით უნდა დაძლეულიყო.

1901 წლიდან გიორგი ლასხიშვილმა, არჩილ ჯორჯაძემ და მათმა თანამოაზრეებმა დაიწყეს მუშაობა პარტიის შექმნისათვის, 1903 წელს პარიზში მოსცეს ცენზურისაგან თავისუფალი გაზეთი „საქართველო“, ხოლო 1904 წლის აპრილში ჟენევაში გამართულ კონფერენციაზე დააარსეს საქართველოს სოციალისტ-ფედერალისტური სარევოლუციო პარტია, რომელიც ბლოკისტური ხასიათის იყო და გარდა ფედერალისტებისა, მასში ეროვნულ-დემოკრატები, სოციალისტ-რევოლუციონერები და ანარქისტები შედიოდნენ (შველიძე, 1993: 19).

1907 წლიდან ფედერალისტთა პარტიას ფაქტობრივად ჩამოშორდნენ სხვა მიმდინარეობის წარმომადგენლები. 1905-1917 წლებში ფედერალისტური პარტია მწვავედ იყო დაპირისპირებული ქართველ სოციალ-დემოკრატებთან. ამის ძირითადი მიზეზი სოციალ-დემოკრატთა მიერ რუსეთში დემოკრატიული ცენტრალიზმის მხარდაჭერა და ფედერალიზმის (ავტონომიის) უარყოფა იყო.

1907-1917 წლებში ქართულ ადმინისტრაციულ ერთეულებში პოლიტიკური ბრძოლა, განსაკუთრებით წინასაარჩევნო პერიოდში, ძირითადად სოციალ-დემოკრატებსა და სოციალისტ-ფედერალისტებს შორის მიმდინარეობდა. მართალია, ამ ბრძოლაში, რუსეთის სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებისას, ძირითადად სოციალ-დემოკრატები დომინირებდნენ, თუმცა, ცალკეულ შემთხვევებში თავისი კანდიდატების გაყვანას ფედერალისტთა პარტიაც ახერხებდა. რუსეთის იმპერიის მასშტაბით ფედერალისტები თანამშრომლობდნენ პოლონელ, ფინელ, უკრაინელ და ბალტიისპირელ ავტონომისტებთან. 1905 წლის რევოლუციის შემდეგ, ფედერალისტები რუსეთის საიმპერიო ხელი-სუფლების ინსტიტუტებისა და მაღალჩინოსანთა წინააღმდეგ ტერაქტებსაც არ ერიდებოდნენ.

1913 წელს პარტიის მთავარი იდეოლოგიის არჩილ ჯორჯაძის გარდაცვალებამ დიდი დარტყმა მიაყენა პარტიას. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე გარდაიცვალა პარტიის არაერთი დამფუძნებელი.

1890-იანი წლებიდან მოყოლებული პარტიას მუდმივად ჰქონდა თავისი პრესის ორგანო. მართალია, 1905 წლის შემდეგ მუდმივად განიცდიდნენ საიმპერიო რეჟიმის მხრიდან დევნას, დაპატიმრებებს და ჟურნალ-გაზეთების დახურვას, თუმცა 1917 წლამდე გარკვეულწილად მაინც შეინარჩუნეს პარტიის ორგანიზაციები და ინსტიტუტები.

1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ პარტიამ უკვე ლეგალურად გაშალა თავისი საქმიანობა რეგიონებში. მართავდა მიტინგებს, რომელზეც მისი ლიდერები მოქალაქეებს აცნობდნენ რევოლუციის მნიშვნელობას და ახალ რეალობაში სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის მიზნებს, რაც დემოკრატიულ რუსეთში საქართველოს ფართო ავტონომიას გულისხმობდა.⁵⁰

1917 წლის მაისში სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიამ გამართა პარტიული კონფერენცია, რომელზეც პარტიის თავმჯდომარედ გიორგი ლასხიშვილი აირჩია, ასევე დაკომპლექტდა პარტიის მთავარი კომიტეტი და განისაზღვრა პარტიის უმაღლესი ორგანოს – ფედერალური საბჭოს შედგენის წესი (შველიძე, 2018: 412). ფედერალური საბჭოს კრებები 1918 წლიდან სისტემატურად იმართებოდა, მათში მონაწილეობას იღებდა მთავარი კომიტეტის ყველა წევრი, ასევე ორ-ორი წარმომადგენელი თბილისისა და ქუთაისის საგუბერნიო და სოხუმის (1918 წლის აპრილამდე და 1920 წლის ივლისიდან ბათუმისა) საოლქო კომიტეტებიდან. ამავდროულად, ფედერალური საბჭოს საქმიანობაში მონაწილეობდნენ პარტიის თბილისის, ქუთაისის, ბათუმის, სოხუმის, ფოთის, ზუგდიდის, სენაკის, ოზურგეთის, ლანჩხუთის, ხონის, სამტრედიის, ყვირილის, ჭიათურის, ცაგერის, ონის, ლაილაშის, ხარაგაულის, ხაშურ-სურამის, ბორჯომის, გორის, ახალციხის, თელავის, სიღნაღის, დუშეთისა და თიანეთის საქალაქო კომიტეტების თითო წარმომადგენელი, ქუთაისისა და თბილისის მუშათა კავშირების 2-2 წარმომადგენელი, აგრეთვე ქუთაისისა და თბილისის სამხედრო (სარაზმო) საბჭოების თითო-თითო წარმომადგენელი.⁵¹

1917 წლის გაზაფხულიდან, ამიერკავკასიის განსაკუთრებული კომიტეტის შემადგენლობაში შედიოდა სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ერთ-

50 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 22 მარტი, N65, გვ. 4.

51 გაზ. სახალხო საქმე, 1919 წლის 5 იანვარი, N425, გვ. 3.

ერთი ლიდერი კიტა აბაშიძე. 1917 წლის ზაფხულიდან პარტია მონაწილეობას იღებდა საქალაქო არჩევნებში, სადაც გარკვეულ წარმატებას აღწევდა ეთნიკურად ქართველებით დასახლებულ არეალებში. 1917 წლის გაზაფხულიდანვე პარტიის წარმომადგენლები შედიოდნენ ქართული პოლიტიკური ძალების მიერ შექმნილ – „ინტერპარტიულ საბჭოში“. 1917 წლის 22 ნოემბრიდან ფედერალისტები ფართოდ იყვნენ წარმოდგენილი საქართველოს ეროვნულ საბჭოში, პარტიის ლიდერი გიორგი ლასხიშვილი იკავებდა ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარის ამხანაგის პოსტს. პარტიამ მონაწილეობა მიიღო რუსეთის დამფუძნებელი კრების არჩევნებში, თუმცა რაიმე მნიშვნელოვანი წარმატებისათვის არ მიუღწევია. 1917 წლის 14 ნოემბრიდან პარტიის წევრი შალვა ალექსი-მესხიშვილი იკავებდა იუსტიციის კომისრის პოსტს ამიერკავკასიის კომისარიატში. 1918 წლის თებერვლიდან გიორგი ლასხიშვილი შედიოდა ამიერკავკასიის სეიმის შემადგენლობაში.

1917 წლის გაზაფხულიდანვე დაიწყო პარტიის სამაზრო და სასოფლო ორგანიზაციების ჩამოყალიბება. პარტიის დროებითი კლუბები და წრეები იქმნებოდა საზაფხულო აგარაკებზეც კი, მაგალითად, 1917 წლის აგვისტოში არჩილ ჯორჯაძის სახელობის წრე შექმნეს ბახმაროში, სადაც პარტიის წარმომადგენლები ლექციებს მართავდნენ. 1917 წლიდანვე გაფართოვდა პარტიის საქმიანობა დედაქალაქ თბილისში, შეიქმნა რაიონული ორგანიზაციები. რეგიონებში სისტემატურად იმართებოდა ადგილობრივი სამაზრო ორგანიზაციების კონფერენციები.⁵²

1917 წლიდან ფედერალისტთა პარტიას ჰქონდა სამხედრო სექცია და ჰყავდა საბრძოლო რაზმი,⁵³ რომელიც ამიერკავკასიის დროებითი ხელისუფლებების პირობებში ეფექტურად იბრძოდა. რაზმი მონაწილეობდა 1918 წელს წარმოებულ ბრძოლებში.⁵⁴

პარტიის შიგნით მოქმედებდა ფედერალისტ მუშათა მიერ არჩეული მუშათა კავშირი. პარტია განსაკუთრებით მძლავრად იყო წარმოდგენილი მასწავლებელთა, მესტამბეთა და ფარმაცევტთა პროფკავშირებში.⁵⁵ საკმაოდ მძლავრი მუშათა კავშირი არსებობდა ქუთაისშიც.⁵⁶

1917 წლიდან პარტიაში განსაკუთრებით გააქტიურდა ახალგაზრდული, ძირითადად სტუდენტებისა და მოსწავლეებისაგან დაკომპლექტებული ორგანიზაციის საქმიანობა, რომელიც მართავდა საჯარო ლექციებსა და კრებებს. 1918 წლიდან უნივერსიტეტის სტუდენტური კავშირის 25-წევრიან საბჭოში სოციალისტ-ფედერალისტები 13 მანდატს ფლობდნენ.⁵⁷ ამავე პერიოდიდან სისტემატური გახდა პარტიის ქალთა ორგანიზაციის საქმიანობა.⁵⁸ ქალები ჩართული იყვნენ პარტიის სასოფლო ორგანიზაციების საქმიანობაშიც კი. მაგალითად, 1918 წელს დუშეთის მაზრის სოფელ მუხრანში ახლად შექმნილი

52 გაზ. სახალხო საქმე, 1920 წლის 5 ოქტომბერი, N943, გვ. 3.

53 გაზ. სახალხო საქმე, 1917 წლის 8 ოქტომბერი, N71, გვ. 3.

54 გაზ. სახალხო საქმე, 1919 წლის 1 იანვარი, N422, გვ. 3.

55 გაზ. სახალხო საქმე, 1917 წლის 24 ნოემბერი, N110, გვ. 3.

56 გაზ. სახალხო საქმე, 1918 წლის 18 დეკემბერი, N410, გვ. 3.

57 ამის მიზეზად ხშირად ისიც სახელდება, რომ უნივერსიტეტის პროფესორთაგან არაერთი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის წევრი იყო.

58 გაზ. სახალხო საქმე, 1918 წლის 10 სექტემბერი, N327, გვ. 3.

ადგილობრივი კომიტეტის მდივნად არჩეულ იქნა პედაგოგი ელენე მარინა-შვილი.⁵⁹ პარტიის ქალთა კომიტეტი ცნობილი პედაგოგისა და პუბლიცისტის, პარტიის წევრის, ნინო ნაკაშიძის ჩართულობით აქტიურად ეწეოდა საგანმანათლებლო და საქველმოქმედო საქმიანობას, აგროვებდა შემოწირულებას ომში მყოფთა ოჯახების დასახმარებლად.⁶⁰ ქალთა ორგანიზაციას ჰქონდა თავისი სამედიცინო სექციაც, რომელიც მოქალაქეებს ჯანმრთელობის პრობლემის დაძლევაში ეხმარებოდა.⁶¹

1918 წლის 26 მაისის შემდეგ ფედერალისტები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებაში შედიოდნენ. სოციალისტ-ფედერალისტურ პარტიას 16 მანდატი ერგო განახლებულ ეროვნულ საბჭოში, ფედერალისტი იოსებ ბარათაშვილი იკავებდა საკანონმდებლო ორგანოს თავმჯდომარის ამხანაგის პოსტსაც.⁶² რესპუბლიკის კოალიციურ მთავრობაში ფედერალისტები ფლობდნენ სახალხო განათლებისა და იუსტიციის მინისტრის პორტფელებს, ასევე პარტიის წარმომადგენლები ხელმძღვანელობდნენ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიერ გაგზავნილ დიპლომატიურ მისიებს (შველიძე, 2018: 412).

1918 წლის მაისიდან დაიწყო სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის დაახლოება სოციალ-დემოკრატიულ პარტიასთან, 1918 წლის ზაფხულში ეს პარტიები ერთიანი საკანდიდატო სიებით გავიდნენ სხვადასხვა მაზრის ერობის არჩევნებზე. სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიის ლიდერები თავიანთ მხარდამჭერებს უხსნიდნენ, თუ რატომ დაუახლოვდა მათი პარტია ყოფილ ოპონენტს – სოციალ-დემოკრატებს. პარტიის მთავარ გაზეთ „სახალხო საქმეში“ პარტიის ლიდერები წერდნენ: – „ვინაიდან ჩვენი დამოუკიდებლობის დაცვა, სახელმწიფოს გამაგრება, ჩვენი თავისუფლების უზრუნველყოფა მოითხოვს სოციალისტურ პარტიების შეთანხმებულს მოღვაწეობას, სოციალისტ-ფედერალისტები, რომელნიც დგანან სახელმწიფოებრივს ნიადაგზე, ეწევიან აღმშენებლობითს მუშაობას და ამიტომ ისინი არ სდგანან ოპოზიციაში და არც ინტერპელაციები... შეკითხვები შეაქვთ. აქ არის მთავარი ძარღვი ჩვენი და სოციალ-დემოკრატების შეთანხმებისა.“⁶³

1918 წელს გამართულ სამაზრო ერობის არჩევნებში სოციალისტ-ფედერალისტური პარტია უმეტესად სოციალ-დემოკრატებთან ერთად ბლოკის ფორმატით მონაწილეობდა. 1918 წლის დასასრულიდან არჩევნებზე პარტიის დამოუკიდებლად კენჭისყრა კი არცთუ წარმატებული გამოდგა (ირემაძე და ჭანტურიძე, 2019: 354). შედარებით წარმატებულად გამოვიდა საქალაქო არჩევნებში, სადაც დამოუკიდებლად იყრიდა კენჭს და 26 საქალაქო თვითმმართველობიდან 22-ში მოახერხა მინიმუმ 1 მანდატის მოპოვება (ირემაძე და ჭანტურიძე, 2019: 355).

1918 წლის ბოლოდან კვლავ გაღრმავდა დაპირისპირება სოციალ-დემოკრატიულ პარტიასთან და ფედერალისტები კვლავ ოპოზიციურ ფლანგზე გადაიხარნენ.

59 გაზ. სახალხო საქმე, 1918 წლის 21 ნოემბერი, N389, გვ. 3.

60 გაზ.ს. სახალხო საქმე, 1919 წლის 1 იანვარი, N422, გვ. 3.

61 გაზ. სახალხო საქმე, 1920 წლის 9 მარტი, N773, გვ. 3.

62 გაზ. სახალხო საქმე, 1918 წლის 1 დეკემბერი, N398, გვ. 4.

63 გაზ. სახალხო საქმე, 1918 წლის 3 ოქტომბერი, N348, გვ. 2.

1919 წლის იანვარში თბილისში გაიმართა პარტიის ფედერალური საბჭოს კრება, რომელსაც ადგილობრივი ორგანიზაციების წარმომადგენლები დაესწრნენ. მასზე დამტკიცდა პარტიის საარჩევნო პროგრამა და საკანდიდატო სიები.⁶⁴ საბჭოს კრების მიმდინარეობისას პარტიის შიგნით მწვავე განხეთქილებამ იჩინა თავი, პარლამენტის წევრის ალექსანდრე წერეთლის ხელმძღვანელობით პარტიის შიდაოპოზიციურმა, მემარცხენე „მაშვრალთა“ (ყოფილ ანარქისტთა) ფრაქციამ მოითხოვა პარტიის მმართველობის გადასინჯვა და, ამასთან, თავისი წევრების საკანდიდატო სიაში შეყვანა. საბოლოოდ, პარტიის ლიდერები წერეთლის ჯგუფის შეთავაზებას არ დათანხმდნენ, რის გამოც შიდაოპოზიციურმა ფრაქციამ პარტია დატოვა და მემარცხენე სოციალისტ-ფედერალისტთა მაშვრალთა პარტია დააარსა.⁶⁵ გაზეთი „სახალხო საქმე“ მწვავედ აკრიტიკებდა პარტიის ბირთვისაგან გამოყოფილ ჯგუფს და მოლაპატეხებად ნათლავდა. მაშვრალთა პარტიამ დამოუკიდებლად იყარა კენჭი 1919 წლის თებერვალში დამფუძნებელი კრების არჩევნებზე, თუმცა 1 მანდატიც ვერ მოიპოვა. მცირედი წარმატება ჰქონდა თბილისისა და ქუთაისის ქალაქის საბჭოების არჩევნებში, სადაც 1-1 ხმოსნის გაყვანა შეძლო (ირემადე და ჭანტურიძე, 2019: 355). 1919 წლის ბოლოდან მაშვრალთა პარტიის წევრთა დიდი ნაწილი ფედერალისტთა ძირითად პარტიას დაუბრუნდა.

1919 წლის 26 იანვარს გაზეთ „სახალხო საქმეში“ გამოქვეყნდა პარტიის საარჩევნო პროგრამა, რომელიც დიდწილად ორიენტირებული იყო სახელმწიფოს განვითარების სოციალური მოდელის დამკვიდრებაზე, პარტია იდეოლოგიურად მემარცხენე ცენტრს მცირედი იყო დაშორებული (ირემადე, ლორთქიფანიძე, შუბითიძე და ყაზაიშვილი, 2015: 149-155).

1919 წლის 14-16 თებერვლის დამფუძნებელი კრების არჩევნებზე პარტიამ 120-წევრიანი საკანდიდატო სია წარადგინა, მათგან 9 ქალი იყო, კანდიდატებს შორის არ იყო ეთნიკური უმცირესობის არცერთი წარმომადგენელი (ირემადე და ჭანტურიძე, 2017: 46-47).

დამფუძნებელი კრების ძირითად არჩევნებზე 1919 წლის თებერვალში პარტიამ საერთო ხმების 6.6% მიიღო და მეორე ადგილი დაიკავა. ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი სიღნაღის მაზრაში დააფიქსირა, სადაც ხმების 18.2% ერგო (ირემადე და ჭანტურიძე, 2017: 89). ძირითად არჩევნებში პარტიამ 8 მანდატი მოიპოვა, 1919 წლის აგვისტოში გამართული მეორე დამატებითი არჩევნებისას კი შედეგები გაიუმჯობესა და დამატებით 1 მანდატი მოიპოვა (ირემადე და ჭანტურიძე, 2017: 92).

1919 წლის შემდგომ პარტია მკაცრად იდგა სოციალ-დემოკრატიული ხელისუფლების ოპოზიციად. თუმცა, კვლავაც იყო წარმოდგენილი საკანონმდებლო და სასამართლო ხელისუფლების ცალკეულ თანამდებობებზე. კერძოდ, პარტიის წევრი სიმონ მდივანი იყო დამფუძნებელი კრების თავმჯდომარის ამხანაგი, ამავდროულად, 1919-1921 წლებში იკავებდა დიპლომატიური მისიების ხელმძღვანელის პოსტს ერევანსა და ანკარაში; პარტიის ერთი-ერთი ლიდერი გრიგოლ რცხილაძე დიპლომატიურ მისიას ხელმძღვანელობდა კონსტანტინოპოლში; პარტიის კიდევ ერთი წევრი გრიგოლ გველესიანი არჩეული იყო უმაღლესი სასამართლოს – სენატის თავმჯდომარის ამხა-

64 გაზ. სახალხო საქმე, 1919 წლის 16 იანვარი, N432, გვ. 1.

65 გაზ. სახალხო საქმე, 1919 წლის 19 იანვარი, N435, გვ. 2.

ნაგად; პარტიასთან აფილირებული პირი ფილიპე გოგიჩაიშვილი იკავებდა სახელმწიფო კონტროლიორის (გენერალური აუდიტორის) პოსტს.

1918-1921 წლებში პარტია ემხრობოდა ევროპელ სოციალისტებთან კავშირს. 1920 წლის სექტემბერში საქართველოში მყოფი ევროპელ სოციალისტთა ლიდერები შეხვდნენ ფედერალისტთა პარტიის წევრებს. 1920 წლის სექტემბერში პარტიამ ვრცელი მიმართვა გაუგზავნა ევროპელ სოციალისტებს.⁶⁶

1917-1920 წლებში პარტიამ ფედერალური საბჭოს (პარტიის ყრილობის) 5 კონფერენცია გამართა. 1921 წლის 9 იანვარს დაიწყო პარტიის უკანასკნელი კონფერენცია, რომელზეც პარტიული ორგანიზაციები ყოველ 200 წევრზე 1 დელეგატს აგზავნიდნენ.⁶⁷ 1921 წელს კონფერენციას 71 დელეგატი დაესწრო, შესაბამისად, პარტიის მინიმუმ 14 ათასი წევრი ჰყავდა. მეხუთე კონფერენციაზე დაამტკიცეს ახალი მთავარი კომიტეტი, რომელშიც თავს იყრიდა პარტიის ყველა ლიდერი და აქტიური წევრი, თავმჯდომარედ კვლავ გიორგი ლასხიშვილი აირჩიეს.

მიუხედავად იმისა, რომ საკანონმდებლო ორგანოში ფედერალისტები არცთუ იშვიათად თანამშრომლობდნენ მმართველ ძალასთან, ხანდახან მათ შორის შელაპარაკებები და ფიზიკური დაპირისპირებებიც ხდებოდა. მაგალითად, 1921 წლის 1 თებერვალს, ურთიერთშელაპარაკების ნიადაგზე, დამფუძნებელი კრების წევრმა, თბილისის ქალაქის თავმა ბენია ჩხიკვიშვილმა გალაზა დამფუძნებელი კრების წევრი, პროფესორი შალვა ნუცუბიძე. სოციალისტ-ფედერალისტთა ფრაქციამ ბენია ჩხიკვიშვილისთვის სადეპუტატო უფლებამოსილების შეწყვეტა მოითხოვა.⁶⁸ დამფუძნებელი კრების უმრავლესობამ მათი პროტესტი არ დააკმაყოფილა.

საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტია ფაქტობრივად გაიყო. პარტიის მემარცხენე ჯგუფი, შალვა ნუცუბიძისა და თედო ლლონტის მეთაურობით, საბჭოთა ხელისუფლებას მიეგება და მათთან ფართო თანამშრომლობის სურვილი გამოთქვა, ხოლო პარტიის ძირითადი ბირთვი, გიორგი ლასხიშვილის ხელმძღვანელობით, ანტისაბჭოთა წინააღმდეგობის მოძრაობაში ჩაება (გრძელიძე, 1998: 220).

66 გაზ. სახალხო საქმე, 1920 წლის 17 ოქტომბერი, N954, გვ. 3.

67 გაზ. სახალხო საქმე, 1921 წლის 11 იანვარი, N1024, გვ. 2.

68 ცსა, ფ. 1833, ანაწ. 1, საქმ. 1378, ფურ. 10.

თავი III.

საქართველოს

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია

საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია (ედაპ) 1917 წლის ივნისში დაარსდა, თუმცა მისი იდეოლოგიური ფესვები 1870-1880-იანი წლებიდან მოდიოდა და სრულად დაკავშირებული იყო „თერგდალეულთა“, განსაკუთრებით კი ილია ჭავჭავაძის პოლიტიკურ ხედვებთან. 1880-იან წლებში ილია ჭავჭავაძის მიერ წამოყენებული ეროვნულ-პოლიტიკური ავტონომია ძირითადი იდეოლოგიური ბაზისი გახდა მომავალი ეროვნულ-დემოკრატიებისათვის (ჯანელიძე, 2002: 36).

1904 წელს ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების პოლიტიკოსები მონაწილეობდნენ სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტიის შექმნის დამფუძნებელ კონფერენციაში. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის შექმნის მცდელობა ილია ჭავჭავაძეს ჯერ კიდევ 1905 წლის რევოლუციის მიმდინარეობისას ჰქონდა, შესაბამისი იდეოლოგიურ პროგრამაზეც მუშაობდა, თუმცა პროცესის დასრულება ვერ შეძლო (ჯანელიძე, 2002: 46).

ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების ჯგუფებს 1870-იანი წლებიდან მოყოლებული მუდმივად ჰქონდათ პრესის საკუთარი ორგანო, თავდაპირველად ეს იყო „ივერია“, შემდგომში იმავე გზას აგრძელებდა „ერი“, „კლდე“, „იმერეთი“, ხოლო 1915 წლიდან გამოიცემოდა ყოველდღიური გაზეთი „საქართველო“ (ჯანელიძე, 2002: 46).

1917 წლის თებერვლის რევოლუციისას, მართალია, ჯერ კიდევ არ იყო გამართული პარტიის დამფუძნებელი კონფერენცია, თუმცა უკვე არსებობდა ადგილობრივი პარტიული უჯრედები. გაზეთი „საქართველო“ 1917 წლის 9 მარტს აცხადებდა: – „საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიის მთავარი⁶⁹ კომიტეტი მოუწოდებს პარტიის ყველა წევრებს მტკიცედ შეჰკრან კავშირი პროვინციაში – როგორც ქალაქებში, ისე სოფლად.“⁷⁰ პარტიის მთავარ გაზეთს პირველივე გვერდზე ეწერა – „გაუმარჯოს თავისუფალ რუსეთს! გაუმარჯოს თავისუფალ საქართველოს!“ პარტიის ლიდერები თებერვლის რევოლუციის მონაპოვარს ამგვარად აფასებდნენ: – „ეხლა დროება გამოიცვალა. უცებ ამოვარდნილმა ქარიშხალმა ძირს დაამხო გამეფებული ძალმომრეობა და უსამართლობა, განბანა სიბნელე და ეხლა ყველას ადვილად შეგვიძლია წაიკითხოს დიდებული წარწერა ამ დროშისა: საქართველოს ტერიტორიალური ავტონომია.“⁷¹

69 დროებითი მთავარი კომიტეტი.

70 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 9 მარტი (ძვ. სტ.), N54, გვ. 1.

71 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 12 მარტი, N57, გვ. 1.

1917 წლის მარტიდან მოქალაქეები ფულს სწირავდნენ პარტიის ფონდს, თბილისსა და რეგიონებში იმართებოდა წარმოდგენები პარტიის ფონდის გასაძლიერებლად.⁷² შემომწირველებს შორის იყვნენ რუსეთის არმიაში მყოფი ქართველი ოფიცრები და ჯარისკაცები, მაგალითად, ქართული ცხენოსანი რაზმის წევრებმა 500 მანეთი შესწირეს.⁷³ 1917 წელს ეპისკოპოსმა კირიონმა⁷⁴ ათი თუმანი შესწირა პარტიას.⁷⁵ ამავდროულად, „საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიის მთავარმა კომიტეტმა მიიღო რა მხედველობაში, რომ დღევანდელი მომენტი საქართველოს ავტოკეფალურ ეკლესიის დროებით მმართველობისაგან განსაკუთრებულ ხარჯებს მოითხოვს, დაადგინა გადასცეს მას 5000 მანეთი.“⁷⁶

1917 წლის 16 აპრილს გაზეთ „საქართველოში“ გამოქვეყნდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წესდება, რომელიც დიდწილად იმეორებდა სხვა ქართული პარტიების წესდებს.⁷⁷ ამასთან, პარტიულ სისტემაში შედიოდა საქალაქო და საუბნო, სამაზრო და სასოფლო ორგანიზაციები. პარტიის ყრილობაზე აირჩეოდა პარტიის მთავარი კომიტეტი, ის კი, თავის მხრივ, ირჩევდა პარტიის პრეზიდიუმს, რომელიც შედგებოდა თავმჯდომარისგან, მისი ორი მოადგილისგან, ხაზინადარისა და მდივნისგან. პარტიის მთავარი კომიტეტი განაგებდა პარტიის ბიუჯეტს, პრესის ორგანოებსა და პარტიის ქონებას.

პარტიის ინსტიტუციური მშენებლობის პროცესში ადგილობრივი ორგანიზაციების ფორმირების პარალელურად შეიქმნა ახალგაზრდული და ქალთა ორგანიზაციები. 1917 წლის 25 აპრილს ქუთაისში გაიმართა ეროვნულ-დემოკრატიული სტუდენტთა და მოსწავლეთა კონფერენცია, რომელსაც დაესწრნენ დელეგატები სხვადასხვა ქალაქიდან.⁷⁸ თბილისის ქართული უნივერსიტეტის დაარსების შემდეგ ჩამოყალიბდა უნივერსიტეტის ეროვნულ-დემოკრატიული სტუდენტთა ორგანიზაცია. პარტიას გააჩნდა ქალთა ორგანიზაცია, თუმცა მის მიერ განხორციელებული რაიმე მნიშვნელოვანი საქმიანობის შესახებ ინფორმაცია არ მოიპოვება.⁷⁹

პარტიის დამაარსებელი ყრილობა 1917 წლის 4 ივნისს დაიწყო.⁸⁰ მასზე დამტკიცდა ადრე შემუშავებული პარტიის წესდება, აირჩიეს მთავარი კომიტეტი, პარტიის თავმჯდომარის პოსტი სპირიდონ კედიამ დაიკავა, ნიკო ნიკოლაძე აირჩიეს პარტიის საპატიო თავმჯდომარედ.⁸¹ პარტიამ მიიღო რეზოლუციები, რომლებშიც გაცხადებული იყო საქართველოს პოლიტიკური ავტონომიის საკითხი: „1. უნდა დამყარდეს საქართველოს პოლიტიკური ავტონომია, დემოკრატიული რესპუბლიკურ საფუძველზე აგებული. 2. ავტონომიის კონსტიტუციას შეადგენს თბილისში შეკრებილი საქართველოს ეროვნული კრება. 3. საქართველოს ეროვნული დამფუძნებელი კრების არჩევაში მონა-

72 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 24 მაისი, N109, გვ. 3.

73 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 18 ივნისი, N131, გვ. 3.

74 შემდგომში პატრიარქმა – კირიონ II-მ.

75 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 15 აპრილი, N81, გვ. 3.

76 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 1 აპრილი, N82, გვ. 3.

77 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 1 აპრილი, N82, გვ. 3.

78 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 4 მაისი, N95, გვ. 3.

79 გაზ. საქართველო, 1919 წლის 29 აპრილი, N91, გვ. 2.

80 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 7 ივნისი, N121, გვ. 3.

81 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 17 ივნისი N130, გვ. 3.

წილეობას მიიღებს ყველა სრულ-წლოვანი მოქალაქე განურჩევლათ სქესისა, სარწმუნოებისა და ეროვნებისა, საყოველთაო, თანასწორი, პირდაპირის ფარული და პროპორციული ხმის მიცემით. 4. საქართველოს ავტონომიურ კანონმდებლობას და მმართველობას ექვემდებარება საქართველოს საზღვრებში ცხოვრების ყველა საგანი, გარდა: ა) ომის და ზავის საკითხისა, ბ) საგარეო პოლიტიკისა და გ) რუსეთის სახელმწიფოს საერთო ბიუჯეტისა, რაიც რუსეთთან საერთო კანონმდებლობის კომპეტენციას შეადგენს.⁸²

1917 წლის ზაფხულში პარტია აქტიურად მონაწილეობდა საქალაქო არჩევნებზე. იგი ქალაქებში აქცენტს სრულად ქართველ, ნაციონალისტურად განწყობილ ამომრჩეველზე აკეთებდა. თბილისსა და დიდ ქალაქებში ხმების საშუალოდ 3-5% მიიღო. პარტიამ საქალაქო თვითმმართველობის არჩევნებზე საუკეთესო შედეგს ქალაქ ყვირილაში მიაღწია, სადაც ქალაქის საბჭოში მანდატების 35% მოიპოვა (ხვადაგიაძე, 2021: 88).

1917 წლის ოქტომბერში საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას გამოეყო მცირე ჯგუფი დავით ჩიქოვანისა და რეჟისორ სანდრო ახმეტელის მეთაურობით, რომლებმაც რადიკალ-დემოკრატ გლეხთა პარტია დააფუძნეს (ჯანელიძე, 2002: 364).

ედპ 1917 წლის დასასრულს ჩართული იყო რუსეთის დამფუძნებელი კრების არჩევნებში. საკანდიდატო სიაში, გარდა პარტიის ლიდერებისა, შეყვანილი იყვნენ აჭარისა და საინგილოს წარმომადგენლები. პარტიამ კრების არჩევნებზე საუკეთესო შედეგს შორაპნის მაზრაში მიაღწია, სადაც ხმების 7.3% მიიღო.⁸³

1917 წლის გაზაფხულიდან ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია თანამშრომლობდა ქართულ პოლიტიკურ ძალებთან და შედიოდა ინტერპარტიულ საბჭოში. ედპ, როგორც მემარჯვენე იდეოლოგიის პარტია, ღიად აკრიტიკებდა, ერთი მხრივ, სოციალ-დემოკრატთა ინტერნაციონალისტურ ხედვებს, მეორე მხრივ კი, სოციალისტ-ფედერალისტთა სოციალისტურ ხედვებს. 1917 წლის ნოემბერში პარტია აქტიურად იყო ჩართული საქართველოს ეროვნული საბჭოს მუშაობაში. 1918 წლის თებერვლიდან ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი გიორგი გვაზავა შედიოდა ამიერკავკასიის სეიმის შემადგენლობაში. პარტიის წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ 1918 წლის აპრილსა და მაისში გამართულ ტრაპიზონისა და ბათუმის სამშვიდობო კონფერენციებში, ჩართული იყვნენ საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების მომზადების პროცესში.

დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ ეროვნულ-დემოკრატები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საკანონმდებლო და აღმასრულებელ ხელისუფლებაში შედიოდნენ. ედპ-ს 16 მანდატი ერგო განახლებულ ეროვნულ საბჭოში, პარტიის წევრი ექვთიმე თაყაიშვილი იკავებდა საკანონმდებლო ორგანოს თავმჯდომარის ამხანაგის პოსტსაც.⁸⁴ პარტია შედიოდა რესპუბლიკის პირველ კოალიციურ მთავრობაში, ფინანსთა და ვაჭრობის მრეწველობის მინისტრის პოსტს გიორგი ჟურული იკავებდა (ჯანელიძე, 2018: 145). 1918 წლის

82 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 22 ივნისი, N134, გვ. 3.

83 გაზ. საქართველო, 1917 წლის 29 დეკემბერი, N282, გვ. 4.

84 გაზ. სახალხო საქმე, 1918 წლის 1 დეკემბერი, N398, გვ. 4.

ივნისში პარტიამ კოალიციური მთავრობიდან გასვლის შესახებ განაცხადა და გიორგი ჟურულს მინისტრის პორტფელის დატოვება მოსთხოვა. თუმცა, ჟურულმა პარტია დატოვა და მინისტრის პოსტი შეინარჩუნა. 1918 წლის ივნისის შემდეგაც ედპ-ს წარმომადგენლები იკავებდნენ სხვადასხვა საპასუხისმგებლო თანამდებობას. მაგალითად, ტიტე მარგველაშვილი ხელმძღვანელობდა რესპუბლიკაში სამაზრო ერობის რეფორმას.

1918 წლის სექტემბერში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მთავარი კომიტეტის წევრთა ნაწილმა, იდეოლოგიური შეუთანხმებლობის გამო, პარტიის დატოვების შესახებ განაცხადა. გამოყოფილი ჯგუფის ლიდერი გაზეთ „საქართველოს“ რედაქტორი გრიგოლ ვეშაპელი იყო. აღნიშნულმა ჯგუფმა პარლამენტში დამოუკიდებელი ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქცია ჩამოაყალიბა (ჯანელიძე, 2002: 383), მოგვიანებით კი „საქართველოს ეროვნული პარტია“ შექმნა.⁸⁵ ეროვნული პარტია რესპუბლიკის პარტიულ სპექტრში ყველაზე მარჯვნივ იდგა და მძაფრი შოვინისტური განცხადებებით გამოირჩეოდა, განსაკუთრებით კი, სომხურ-ქართული და ქართულ-ოსური კონფლიქტებისას.

1918-1921 წლებში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია თავის კლუბებსა და საჯარო სივრცეებში მართავდა ლექციებსა და მიტინგებს.⁸⁶ თანაპარტიელები-სათვის ლექციებს კითხულობდა 80 წელს მიღწეული ნიკო ნიკოლაძე.⁸⁷

1918 წლიდან პარტია მონაწილეობას იღებდა სამაზრო ერობების არჩევნებში. თუმცა, 20 სამაზრო ერობიდან მხოლოდ 12-ში მოახერხა თუნდაც 1 მანდატის მოპოვება. პარტიამ სრული კრახი განიცადა თბილისის, გორის, დუშეთის, სიღნაღის, თელავისა და ოზურგეთის სამაზრო ერობის არჩევნებზე. ყველაზე დიდი მხარდაჭერა შორაპნის მაზრის ერობის არჩევნებში მოიპოვა, სადაც ხმების 22.7% მიიღო (ირემაძე და ჭანტურიძე, 2019: 354). 1919 წლის იანვრიდან პარტია ჩაერთო რესპუბლიკის ქალაქთა საბჭოს ხმოსნების არჩევნებში, სადაც შედარებით წარმატებულად გამოდიოდა და 26 საქალაქო თვითმმართველობიდან 20-ში მანდატის მოპოვება შეძლო. საუკეთესო შედეგს კოჯორში მიაღწია, სადაც ხმების 35%-ზე მეტი მიიღო, ასევე ხმების 33%-ზე მეტი მოიპოვა და პირველ ადგილზე გავიდა ქალაქ ზუგდიდში (ირემაძე და ჭანტურიძე, 2019: 355).

1919 წლის იანვარში გაიმართა პარტიის კონფერენცია, რომელზეც დამტკიცდა დამფუძნებელი კრების საკანდიდატო სია. პარტიას საარჩევნო პლატფორმა არ შეუმუშავებია და ამომრჩევლის წინაშე 1917 წლის 4 ივნისს დამტკიცებული პარტიის ძირითადი პროგრამით წარდგა.⁸⁸ დამფუძნებელი კრების არჩევნებზე დასახელებულ 96-კაციან სიაში არცერთი ქალი და ეთნიკური უმცირესობის წარმომადგენელი არ იყო შეყვანილი.⁸⁹ პარტია საარჩევნო კამპანიას ძირითადად ადგილობრივი აგიტატორების, პრესისა და მიტინგების საშუალებით ეწეოდა.

ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ 1919 წლის 14-16 თებერვლის დამფუძნებელი კრების არჩევნებზე მესამე ადგილი დაიკავა და ხმების დაახლოე-

85 შემდგომში მოიხსენიებდნენ, როგორც „ეროვნული მიწის მესაკუთრეთა პარტია“.

86 გაზ. საქართველო, 1918 წლის 12 დეკემბერი, N238. გვ. 2.

87 გაზ. საქართველო, 1919 წლის 24 ივნისი, N206, გვ. 1.

88 გაზ. საქართველო, 1919 წლის 16 იანვარი, N11, გვ. 2.

89 გაზ. საქართველო, 1919 წლის 30 იანვარი, N22, გვ. 1.

ბით 6% მიიღო. მან ქალაქებში ამომრჩეველთა მნიშვნელოვანი ნაწილის მხარდაჭერა მოიპოვა (ირემადე და ჭანტურიძე, 2017: 89). დამფუძნებელ კრებაში 8 მანდატი მოიპოვა და კრების თავმჯდომარის ამხანაგის ერთი პოსტიც ექვთიმე თაყაიშვილს ერგო. პარტია არჩევნებში განცდილ მარცხს თავისი პარტიული ორგანიზაციების სისუსტეს უკავშირებდა, რადგანაც ვერ მოახერხეს მაზრებში ამომრჩეველებამდე თავიანთი იდეების მიტანა. 1919 წლის მაისიდან იდეოლოგიური გაუცხოების გამო პარტია დატოვა და კრებაში დამოუკიდებელი საქმიანობა განაგრძო გერონტი ქიქოძემ (ჯანელიძე, 2018: 145). 1919 წლის აგვისტოში, დამატებით არჩევნებში პარტიამ მარცხი განიცადა და 1 მანდატი დაკარგა, ხოლო 1920 წლის გაზაფხულზე გამართულ დამფუძნებელი კრების არჩევნებში მცირე წარმატებას მიაღწია სოხუმის ოლქში, რის შედეგადაც დაკარგული მანდატი კვლავ მიიღო.

დამფუძნებელი კრების არჩევნებში დამოუკიდებლად იღებდნენ მონაწილეობას ედუ-საგან გამოყოფილი რადიკალ-დემოკრატ გლეხთა და ეროვნული პარტიები. ძირითად არჩევნებში ორივე პარტიამ კრახი განიცადა, თუმცა პირველ და მეორე დამატებით არჩევნებზე წარმატებით გამოვიდა ეროვნული პარტია და საბოლოოდ 2 მანდატი მოიპოვა (ირემადე და ჭანტურიძე, 2017: 96).

მართალია, ედუ მმართველ სოციალ-დემოკრატებთან მწვავედ ოპონირებდა, თუმცა პარტიის ცალკეული წევრები კვლავ რჩებოდნენ მაღალ თანამდებობებზე. მაგალითად, ედუ-ს წარმომადგენლები ხელმძღვანელობდნენ სხვადასხვა ქვეყანაში საქართველოს მიერ წარგზავნილ დიპლომატიურ მისიებს. პარტიის წევრი იასონ ლორთქიფანიძე 1920 წლიდან იკავებდა სახელმწიფო ბანკის ხელმძღვანელის პოსტს.

1919 წლიდან პარტია განსაკუთრებით უპირისპირდებოდა სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას, დაპირისპირების ძირითადი მიზეზი იდეოლოგიური იყო. ედუ ეწინააღმდეგებოდა მთავრობის აგრარულ რეფორმას, რომელიც ეკლესიისა და ყოფილი თავადაზნაურობისაგან მიწის უსასყიდლოდ ჩამორთმევას და გლეხებისათვის გადაცემას ითვალისწინებდა.⁹⁰ ეროვნულ-დემოკრატები არ ეთანხმებოდნენ სოციალ-დემოკრატების საეკლესიო პოლიტიკასაც, რომელიც სახელმწიფოსაგან ეკლესიის სრულ გამიჯვნასა და საგანმანათლებლო სივრციდან განდევნას გულისხმობდა. ედუ ასევე აკრიტიკებდა სოციალ-დემოკრატთა ადმინისტრაციულ პოლიტიკას, რომელსაც არაერთი ნაკლი ჰქონდა, მათ შორის, ადგილობრივ დონეზე მილიციონერთა თავგასულობასა და ბიუროკრატთა შორის კორუფციას.

თავის მხრივ, მთავრობაც მწვავედ უპირისპირდებოდა ეროვნულ-დემოკრატებს, 1919 წლის აგვისტოში შინაგან საქმეთა მინისტრმა ნოე რამიშვილმა გამოსცა ბრძანება, რომლის საფუძველზეც დაიხურა ეროვნულ-დემოკრატიული მიმართულების რუსულენოვანი გაზეთი „გრუზია“ – მიზეზად 1919 წლის ივლისში მასში დიდი ბრიტანეთის სისტემატური ლანძღვა-გინება და ბრიტანელი გენერლის საჯარო გამოსვლის გაყალბება დასახელდა.⁹¹ ამ ფაქტამდე რამდენიმე კვირით ადრე, შინაგან საქმეთა მინისტრმა ასევე ანტიბრიტანული სტატიების გამოქვეყნების გამო დახურა ეროვნული პარტიის გაზეთი „სალი

90 მიწის მესაკუთრეს რეფორმის შედეგად ჩამოერთმეოდა მხოლოდ განსაზღვრულ ნორმაზე (6-12 ჰა) ზემოთ არსებული ფართობები.

91 გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა, 1919 წლის 4 ივლისი, N145, გვ. 2.

კლდე“ ხოლო პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი რევაზ გაბაშვილი 2 კვირით დააპატიმრა (ჯანელიძე, 2018: 81). დამფუძნებელ კრებაში ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ მწვავე პროტესტი განაცხადა აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით და მთავრობის ქმედებები სიტყვის თავისუფლების შეზღუდვად შეაფასა.⁹²

შინაგან საქმეთა სამინისტროს ბრძანებით, ბრიტანეთის კრიტიკის გამო, 1919 წელს მცირე ხნით დაიხურა გაზეთი „საქართველო“,⁹³ ხოლო 1920 წლის დეკემბერში იგი დახურეს სახელმწიფოს მიერ გელათის განძთან დაკავშირებით გადადგმული ნაბიჯების (განძის მუზეუმებში გადატანის) კრიტიკის გამო. შინაგან საქმეთა სამინისტრო გაზეთს სახელმწიფო წყობილების წინააღმდეგ მოქმედებებში ადანაშაულებდა. ყოველ ამგვარ შემთხვევაში პარტია აგრძელებდა თავისი პრესის გამოცემას შეცვლილი სახელით. კერძოდ, „საქართველოს“ დროებითი დახურვისას, 1919 წლის ზაფხულში, 1919 წლის ბოლოს და 1920 წლის დასასრულში გამოდიოდა გაზეთები „ახალი საქართველო“ და „ივერია“.⁹⁴

1918-1920 წლებში აქტიურად იმართებოდა პარტიის სამაზრო კონფერენციები. მაგალითად, 1920 წლის 3 იანვარს კონფერენცია გამართა შორაპნის მაზრის ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ადგილობრივმა კომიტეტმა, რომელიც პარტიაში ყველაზე მძლავრი ორგანიზაცია იყო. კონფერენციას ესწრებოდნენ პარტიის ლიდერები ნიკო ნიკოლაძე და სპირიდონ კედია.⁹⁵ პარტიის სამაზრო და საქალაქო ორგანიზაციები სისტემატურად აბარებდნენ საქმიანობის ანგარიშს პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს.⁹⁶

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია 1918 წლიდან ჩართული იყო კონსტიტუციის შემუშავების პროცესში, იგი სოციალისტური პარტიებისგან განსხვავებით უარყოფდა სახელმწიფოს საპარლამენტო მოწყობის ფორმას და ამერიკული ტიპის საპრეზიდენტო სისტემის შემოღებას ემხრობოდა. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია საკანონმდებლო ორგანოში ღიად აკრიტიკებდა მთავრობას საგარეო პოლიტიკის მიმართულებით. მმართველი ძალა ბრალდებებს უარყოფდა და აღნიშნავდა, რომ არსებულ რესურსებსა და შესაძლებლობებს მაქსიმალურად იყენებდა.⁹⁷

1920 წლის დასასრულს დაიწყო პოლიტიკური კონსულტაციები რესპუბლიკის მემარჯვენე იდეოლოგიის ძალების გაერთიანების შესახებ. პროცესში მონაწილეობას იღებდნენ ედუ-ს, ეროვნული პარტიის, რადიკალ-დემოკრატთა და უპარტიოთა კავშირის⁹⁸ წარმომადგენლები.

პარტიათა გაერთიანებული ყრილობა 1921 წლის 23 იანვარს დაიწყო თბილისის ქალაქის საბჭოს დარბაზში. 1921 წლის 26 იანვარს კონფერენციამ მიიღო გაერთიანების აქტი და დააარსა საქართველოს დემოკრატიული პარტია,

92 გაზ. საქართველოს რესპუბლიკა, 1919 წლის 7 აგვისტო, N174, გვ. 2.

93 გაზეთი 1919 წლის სექტემბერშიც დაიხურა, უკანასკნელ ნომერში მწვავედ იყო გაკრიტიკებული მმართველი პარტია.

94 გაზ. ახალი საქართველო, 1920 წლის 11 დეკემბერი, N1, გვ. 3.

95 გაზ. საქართველო, 1920 წლის 3 იანვარი, N2, გვ. 3.

96 გაზ. საქართველო, 1920 წლის 26 აგვისტო, N84, გვ. 3.

97 გაზ. საქართველო, 1920 წლის 12 ოქტომბერი, N119, გვ. 2.

98 უპარტიოთა კავშირი აერთიანებდა ცნობილ ინტელექტუალებს – ზურაბ ავალიშვილს, კოტე მაყაშვილს, ივანე ჯავახიშვილსა და სხვებს.

ეს გაერთიანება ძირითად მიზნად ისახავდა მემარჯვენე პოლიტიკური ფლანგიდან სოციალისტური პარტიების წინააღმდეგ ერთიან პოლიტიკურ ბრძოლას.⁹⁹ გაერთიანებულ ყრილობაზე დემოკრატიული პარტიის თავმჯდომარედ სპირიდონ კედია აირჩიეს.¹⁰⁰

1921 წლის თებერვალში საბჭოთა რუსეთის წითელი არმიის მიერ საქართველოზე შემოტევისას დემოკრატიულმა პარტიამ მოახდინა წევრთა მობილიზება თბილისის დაცვისათვის ბრძოლაში, პარტიის წევრის პოლკოვნიკ დავით ვაჩნაძის მეთაურობით.¹⁰¹

საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ პარტიის წევრთა მცირე ნაწილი ემიგრაციაში წავიდა, ძირითადი ნაწილი კი ქვეყანაში დარჩა და წინააღმდეგობის მოძრაობაში ჩაერთო.

---

99 გაზ. საქართველო, 1921 წლის 28 იანვარი, N20, გვ. 1.

100 გაზ. საქართველო, 1921 წლის 2 თებერვალი, N24, გვ. 2.

101 გაზ. საქართველო, 1921 წლის 23 თებერვალი, N42, გვ. 2.

თავი IV.

საქართველოს

სოციალისტ-რევოლუციონერთა

პარტია

საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა (ესერთა) პარტია რუსეთის სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიისაგან (Партия социалистов-революционеров) გამოყოფის შედეგად ჩამოყალიბდა 1918 წელს. მართალია, თავად რუსეთის ესერთა პარტია ოფიციალურად 1902 წლის იანვარში დაარსდა, თუმცა მისი, როგორც პოლიტიკური მიმდინარეობის, ისტორია 1860-იანი წლებიდან იწყება. თავდაპირველად ამ პოლიტიკური მოძრაობის წარმომადგენლები ცნობილი იყვნენ როგორც „ხალხოსნები“ (народники), რომლებიც ძირითადად სასოფლო სოციალიზმს ქადაგებდნენ, რომელშიც მთავარ რევოლუციურ ძალად გლეხები განიხილებოდნენ.

თავიდან პოლიტიკური მოძღვრება ძირითადად ალექსანდრ გერცენის (Александр Герцен) ნააზრევს დაეყრდნო. „ხალხოსნობა“ რუსეთის იმპერიაში განსაკუთრებით პოპულარული იყო 1870-1880-იან წლებში. მართალია, „ხალხოსნური“ სოციალიზმის იდეა 1890-იანი წლებიდან ევროპიდან შემოსულმა მარქსიზმმა შეავიწროვა, თუმცა პოპულარობა არც შემდგომში დაუკარგავს.

1875-1876 წლებში პირველი „ხალხოსნური“ ორგანიზაცია შეიქმნა საქართველოში (გურული, 2018: 280). მისი წევრები ძირითადად განათლებული ახალგაზრდები იყვნენ, ორგანიზაციას უთანაგრძნობდა და ეხმარებოდა შემდგომში ცნობილი არაერთი საზოგადო მოღვაწე, მათ შორის: პუბლიცისტი, ფედერალისტი გიორგი მაიაშვილი (ზდანევიჩი), მწერალი და პუბლიცისტი სოფრომ მგალობლიშვილი, პედაგოგი გიგო შარაშიძე. 1881 წელს ქართველმა „ხალხოსნებმა“ პირველი ჟურნალი „იმედი“ გამოსცეს (გურული, 2018: 287-288). 1880-იან წლებში ხალხოსნურ მოძრაობას უთანაგრძნობდა შემდგომში ქართული სოციალ-დემოკრატიული და სოციალისტ-ფედერალისტური მოძრაობების დამფუძნებელთა დიდი ნაწილი.

1901 წელს ჩამოყალიბდა რუსეთის სოციალისტ-რევოლუციონერთა თბილისის ორგანიზაცია, შემდგომში შეიქმნა ბათუმისა და ქუთაისის ორგანიზაციები, რომლებიც ბაქოს ორგანიზაციასთან ერთად ამიერკავკასიის კომიტეტში ერთიანდებოდნენ. 1917 წლამდე ესერთა პარტია ამიერკავკასიაში და განსაკუთრებით თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში დიდი გავლენით არ სარგებლობდა. 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ კი მათი პოლიტიკური წონა განსაკუთრებით გაიზარდა, რადგანაც ამიერკავკასიაში განლაგებულ სამხედრო ნაწილებში პარტიას დიდი გავლენა ჰქონდა (შველიძე, 2018: 411-412).

1917 წლის რევოლუციის შემდეგ ესერთა პარტიის თბილისის ორგანიზაციამ დაიწყო აქტიური საქმიანობა, მართავდა პარტიულ ყრილობებსა და კრებებს.¹⁰² 1917 წლის მარტიდან ესერთა პარტია ფართოდ იყო წარმოდგენილი რუსეთის დროებით მთავრობაში, ადგილობრივ მუშათა და ჯარისკაცთა საბჭოებში, 1917 წლის ზაფხულიდან – თბილისის ქალაქის ხმოსანთა საბჭოსა და გამგეობაში, 1917 წლის მიწურულს კი გამარჯვება მოიპოვა სრულიად რუსეთის დამფუძნებელი კრების არჩევნებში. ქართულ ადმინისტრაციულ ერთეულებში გამარჯვება სოციალ-დემოკრატიულ (მენშევიკურ) პარტიას დარჩა, ესერთა პარტიამ ძირითადი მხარდაჭერა მოიპოვა იმ არეალებში, სადაც დიდი რაოდენობით იყო განთავსებული რუსეთის არმიის ნაწილები. პარტიის საკანდიდატო სიებში უმეტესწილად რუსები იყვნენ შეყვანილი.¹⁰³ ესერები 1917 წლის გაზაფხულიდანვე მონაწილეობდნენ ჯერ ქართული პოლიტიკური ძალების მიერ ჩამოყალიბებულ „ინტერპარტიულ საბჭოში“, ხოლო 1917 წლის 22 ნოემბრიდან შედიოდნენ საქართველოს ეროვნულ საბჭოში. 1918 წლის იანვარში ბოლშევიკების მიერ დამფუძნებელი კრების გარეკვის შემდეგ ესერები რუსეთში მძიმე რეპრესიების მსხვერპლი გახდნენ. თბილისის ესერთა ორგანიზაციის წევრები 1918 წლის თებერვლიდან შედიოდნენ ამიერკავკასიის სეიმის შემადგენლობაში.

1918 წლის თებერვლიდან ფაქტობრივად დაიწყო რუსეთის ესერთა პარტიიდან ქართველი წევრების ჩამოშორება, ეს პროცესი 1918 წლის 26 მაისის შემდგომ დაჩქარდა. 1918 წლის ივნისში ქალაქ ქუთაისში გაიმართა საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პირველი დამფუძნებელი ყრილობა, რომელზეც აირჩიეს პარტიის უმაღლესი ორგანო (მთავარი კომიტეტი) და პარტიის თავმჯდომარე (გურული, 2019: 282). საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია თავის თავს 1870-იანი წლების „ხალხოსნების“ მემკვიდრედ მიიჩნევდა და მთავარ ლოზუნგად კვლავ „მიწას და თავისუფლებას“ ასახელებდა.¹⁰⁴

1918 წლის მაისიდან 1919 წლის მარტამდე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კოალიციურ მთავრობაში სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია ფლობდა ტრანსპორტისა და ფოსტა-ტელეგრაფის მინისტრის პორტფელს, ასევე საკანონმდებლო ორგანოში წარმოდგენილი იყო 11 წევრით და პარტიის წარმომადგენელი იკავებდა პარლამენტის უმცროსი მდივნის პოსტს (შველიძე, 2018: 411-412).

სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიას 1914 წლიდან ჰქონდა თავისი პრესის ორგანოები, გაზეთი „შრომა“ 1914 წლიდან ქუთაისში გამოდიოდა, ხოლო 1918 წლის 3 აგვისტოდან – დედაქალაქში. პარტიის ერთ-ერთი ლიდერის ცნობით, გაზეთი 1918 წელს ყოველდღიურად 2000-3000 ტირაჟით გამოდიოდა.¹⁰⁵ 1919-1920 წლებში მისი გამოცემა რამდენჯერმე შეწყდა ფინანსური რესურსების უქონლობის გამო.

1918 წლის ზაფხულიდან, მიუხედავად იმისა, რომ ესერები კოალიციური მთავრობის უმცროსი პარტნიორები იყვნენ, ისინი მწვავედ უპირისპირდებოდ-

102 გაზ. ერთობა, 1917 წლის 15 მარტი (ძვ. სტ.), N1, გვ. 2.

103 ცსა, ფ. 2034, ანაწ. 1, საქ. 14, ფურც. 1-3.

104 გაზ. შრომა, 1918 წლის 29 დეკემბერი, N112, გვ. 1-2.

105 გაზ. შრომა 1919 წლის 5 იანვარი, გვ. 2.

ნენ სოციალ-დემოკრატებსა და სოციალისტ-ფედერალისტებს, გაზეთი „შრომა“ აცხადებდა – „დღეს ფედერალისტები და სოც.-დემ. მენშევიკები ერთად არიან და შეთანხმებულად მუშაობენ.“¹⁰⁶

1918-1919 წლიდან პარტიას ჰქონდა თავისი ორგანიზაციები თითქმის ყველა მაზრაში, რომელიც თავის მხრივ შედგებოდა სასოფლო ორგანიზაციებისაგან. პარტიის სამაზრო ორგანიზაციები სისტემატურად მართავდნენ კონფერენციებს, რომლებსაც ესწრებოდნენ სასოფლო ორგანიზაციების წარმომადგენლები.¹⁰⁷

პარტიის ყველაზე გავლენიანი ორგანიზაცია იყო ზუგდიდის მაზრაში. 1918 წლის 23 ივნისს ქალაქ ზუგდიდში პარტიულ კლუბში გაიმართა ზუგდიდის მაზრის პარტიული ორგანიზაციების კონფერენცია, რომელზეც განიხილეს როგორც წმინდად პარტიული ინსტიტუციური საქმეები, ასევე ცენტრალური ხელისუფლებისა და ერობის არჩევნების საკითხებიც.¹⁰⁸

სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიას სოხუმის ოლქში 12 მცირე (სასოფლო და საქალაქო) ორგანიზაცია ჰქონდა, თუმცა რეალურად მხოლოდ 4 ორგანიზაცია ექვემდებარებოდა საქართველოს დამოუკიდებელ სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიას. 1918 წლის 23 ნოემბერს ქალაქ სოხუმში გაიმართა პარტიის სოხუმის ოლქის ორგანიზაციათა ყრილობა, მონაწილეობა მიიღეს ქალაქ სოხუმის, აბჯაყის, ეშერისა და ახალი ათონის რაიონულმა ორგანიზაციებმა. ყრილობაზე განიხილეს აფხაზეთის სახალხო საბჭოს არჩევნებისა და მიწის რეფორმის საკითხი. სოხუმელ ესერთა ყრილობა მხარს უჭერდა აფხაზეთის კულტურულ-ნაციონალურ ავტონომიას საქართველოში და მოითხოვდა აგრარული რეფორმის სწრაფად გატარებას.¹⁰⁹ 1919 წლის 28 იანვარს დაბა გალში შეიქმნა პარტიის ადგილობრივი (სამურზაყანოს მაზრის) ორგანიზაცია.¹¹⁰ 1919 წლის იანვარშივე ორგანიზაციები დაარსდა სენაკის მაზრის რამდენიმე სოფელში.¹¹¹ 1919 წლის ზაფხულში ახალი სასოფლო ორგანიზაციები შეიქმნა ოზურგეთისა და ზუგდიდის მაზრებში.¹¹²

1918 წელს დაიწყო პარტიული ორგანიზაციების განახლება, განსაკუთრებით კი ქალაქებში, სადაც მანამდე პარტიის ბიუროებში მყოფი რუსი აქტივისტები ძირითადად ქართველებმა შეცვალეს. 1918 წლის დეკემბერში აირჩიეს თბილისის პარტიული ორგანიზაციის ახალი მთავარი კომიტეტი, რომელიც სისტემატურად მართავდა კრებებს¹¹³.

საინტერესოა, რომ პარტიის ლიდერები კენჭს იყრიდნენ სამაზრო ერობების არჩევნებზე. მაგალითად, პარტიის თავმჯდომარე ლეო შენგელაია არჩეული იყო ზუგდიდის სამაზრო ერობის ხმოსნად (ირემადე და ჭანტურიძე, 2019: 142).

106 გაზ. შრომა, 1918 წლის 6 აგვისტო, N3, გვ. 1.

107 გაზ. შრომა, 1918 წლის 6 აგვისტო, N3, გვ. 4.

108 გაზ. შრომა, 1918 წლის 3 აგვისტო, N1, გვ. 3.

109 გაზ. შრომა, 1918 წლის 7 დეკემბერი, N94, გვ. 3.

110 გაზ. შრომა, 1918 წლის 18 თებერვალი, N37, გვ. 2.

111 გაზ. შრომა, 1918 წლის 26 თებერვალი, N44, გვ. 4.

112 გაზ. შრომა, 1918 წლის 15 სექტემბერი, N3 (გაზეთი 1919 წლის 1 სექტემბრიდან ახალი ათვლით გამოიცა), გვ. 3.

113 გაზ. შრომა, 1918 წლის 12 დეკემბერი, N98, გვ. 2.

1918 წლიდან სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიას ჰყავდა თავისი ახალგაზრდული – სტუდენტთა ფრაქციაც, რომელსაც პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრი, პარლამენტარი მიხეილ ჭანიშვილი ხელმძღვანელობდა.¹¹⁴ პარტიულ პრესაში მუდმივად იბეჭდებოდა ცნობები სტუდენტთა ორგანიზაციის მიერ გაწეული საგანმანათლებლო და პარტიული საქმიანობის შესახებ.

მართალია, საარქივო წყაროებში არ მოიპოვება ცნობები პარტიულ სისტემაში ქალთა ორგანიზაციის არსებობის შესახებ, თუმცა ქალები საკმაოდ იყვნენ წარმოდგენილი პარტიის შემადგენლობაში, მათ შორის, დამფუძნებელი კრებისა და თვითმმართველობების არჩევნების საკანდიდატო სიებში. 1918 წელს დროებითი საკანონმდებლო ორგანოს – პარლამენტის შემადგენლობაში კოაპტაციის წესით პარტიის სიით შევიდა ცნობილი იურისტი მარიამ ჩხეიძე.

1918 წლიდან პარტია ცდილობდა მხარდაჭერის მოპოვებას მუშათა შორის, რისთვისაც სპეციალურ სააგიტაციო მასალებსაც ავრცელებდა,¹¹⁵ თუმცა, პროფკავშირებში ვერანაირი მხარდაჭერის მოპოვება ვერ შეძლო.

ქართულ ადმინისტრაციულ ერთეულებში 1917 წელს გამართულ ადგილობრივი თვითმმართველობებისა და რუსეთის დამფუძნებელი კრების არჩევნებში ესერთა პარტიის საკანდიდატო სიებში აბსოლუტურ უმრავლესობას თუ რუსი და სომეხი ეროვნების მოქალაქეები შეადგენდნენ, 1918 წლიდან უკვე დამოუკიდებელ საქართველოს ესერთა პარტიის საკანდიდატო სიები ფაქტობრივად მონოეთნიკური იყო. ძირითადად ბორჩალოს, ახალქალაქისა და სოხუმის ოლქის სამაზრო და საქალაქო არჩევნებში ჰყავდა პარტიას კანდიდატებად დასახელებული ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენლები.

პარტიულ პრესაში მუდმივად იბეჭდებოდა მოკლე ცნობები ძირითადად ქალაქ თბილისის და ასევე პროვინციების ორგანიზაციების საქმიანობის შესახებ. როგორც წესი, სამაზრო ორგანიზაციები სისტემატურად აგზავნიდნენ ანგარიშებს პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წინაშე.¹¹⁶ ამავდროულად, პარტიის ლიდერები მუდმივად ესწრებოდნენ მაზრებში ადგილობრივ ორგანიზაციათა კონფერენციებს და ადგილზე ეცნობოდნენ პარტიულ საქმიანობას.

1918 წლის ზაფხულიდან სამაზრო არჩევნებისას სოციალისტ-რევოლუციონერები იშვიათ შემთხვევაში სოციალისტურ ბლოკთან (სოც.-დემოკრატები, სოც.-ფედერალისტები და სოც.-რევოლუციონერები) ერთად გამოდიოდა, უფრო ხშირად კი – დამოუკიდებლად. 20 სამაზრო ერობიდან სოციალისტ-რევოლუციონერებს მხოლოდ 10-ში ჰქონდათ მანდატები, ხოლო ქალაქებთან მიმართებით 26-დან მხოლოდ 9-ში ფლობდნენ ხმოსნის თუნდაც 1 მანდატს.¹¹⁷ 1918 წლის დეკემბერში გამართულ ზუგდიდის სამაზრო არჩევნებში პარტიამ საუკეთესო შედეგი აჩვენა, მიიღო რა ამომრჩეველთა ხმების 40%-ზე მეტი (ირემადე და ჭანტურიძე: 2019: 128). სენაკის სამაზრო ერობის არჩევნებზე პარტიამ ხმების 26%-ზე მეტი მოიპოვა. სამეგრელოს მაზრებში სოციალისტ-რევოლუციონერთა ამგვარ წარმატებას სოციალ-დემოკრატიული პრესა რეგიონში სკოლების სიმცირეს და ადგილობრივ გლეხთა მძიმე სოციალურ

114 გაზ. შრომა, 1919 წლის 20 ოქტომბერი, N8, გვ. 2.

115 ცსა, ფ. 2034, ანაწ. 1, ფ. 2, გვ. 25.

116 გაზ. შრომა, 1920 წლის 1 მარტი, N1, გვ. 3.

117 გაზ. ერთობა, 1921 წლის 25 იანვარი, N17, გვ. 3.

მდგომარეობას უკავშირებდა, რაც საბოლოოდ კარგ ნიადაგს უქმნიდა ესერთა რადიკალურ პროპაგანდას. საქალაქო თვითმმართველობის არჩევნებზე პარტიამ ფაქტობრივად ფიასკო განიცადა, განსაკუთრებით კი თბილისში, სადაც არჩევნებში მონაწილე 35 ათასზე მეტი ამომრჩევლიდან მხოლოდ 141 ხმა მოიპოვა (ირემადე და ჭანტურიძე, 2019: 138). საქალაქო არჩევნებში საუკეთესო შედეგი კი სოხუმში დააფიქსირა, სადაც ხმების 22%-ზე მეტი მიიღო.¹¹⁸

1918 წლის 10-15 დეკემბერს თბილისში გაიმართა საქართველოს სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის მეორე ყრილობა, რომელზეც სხვა არაერთ საკითხთან ერთად, დიდი დრო დაეთმო პარტიის საარჩევნო პროგრამის შემუშავებას. ლიდერები ყრილობაზე აცხადებდნენ, რომ პარტიისათვის უმნიშვნელოვანეს საკითხს წარმოადგენდა მიწის რეფორმა, რადგანაც მათი ამომრჩეველი სწორედ სოფლის ღარიბი გლეხობა იყო.¹¹⁹ აგრარულ საკითხზე პარტიამ მიიღო რეზოლუცია, რომელიც ამგვარად ფორმულირდებოდა: „1. არამშრომელთაგან მიწების ჩამორთმევა უსასყიდლოთ, 2. მიწაზე ყიდვა-გაყიდვის გაუქმება, და 3. მთელი მიწის ხალხის ავლადიდებათ გამოცხადება.“¹²⁰

1919 წლის 12 თებერვალს ესერებმა გამოაქვეყნეს საარჩევნო პლატფორმა, რომელიც, სხვა პარტიების პროგრამებთან შედარებით, სოციალურ ასპექტებთან, განსაკუთრებით კი მიწისა და შრომის საკითხებთან მიმართებით, უფრო რადიკალური (მემარცხენე) იყო (ირემადე, ლორთქიფანიძე, შუბითიძე და ყაზაიშვილი, 2019: 159-164). პარტია აქტიურ საარჩევნო კამპანიას აწარმოებდა პრესისა და ადგილობრივი ორგანიზაციების საშუალებით.

1919 წლის 14-16 თებერვლის დამფუძნებელი კრების არჩევნებისას ესერთა პარტიის მიერ ცენტრალურ საარჩევნო კომისიაში წარდგენილ 73-კანდიდატიან სიაში 5 ქალი იყო, მათ შორის, პარლამენტის ყოფილი წევრი, საკონსტიტუციო კომისიის ყოფილი მდივანი მარიამ ჩხეიძე და 1918 წლის 26 მაისს დამოუკიდებლობის აქტზე ხელმომწერი ოლღა სანიკიძე-ვალაბუევისა (ირემადე და ჭანტურიძე, 2017: 41). პარტიის საკანდიდატო სიაში ეთნიკური უმცირესობის მხოლოდ 5 წარმომადგენელი იყო შეყვანილი.

სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიამ დამფუძნებელი კრების ძირითადი არჩევნებისას სრული კრაზი განიცადა საქალაქო არეალებში, რადგანაც ქალაქების საარჩევნო უბნებზე გამოცხადებული ამომრჩევლების მხოლოდ 0.9%-ის მხარდაჭერა მოიპოვა, მაშინ როცა მაზრებში ეს მაჩვენებელი 4.9%-ს შეადგენდა. განსაკუთრებით მაღალი შედეგს მიაღწია ზუგდიდისა (28.6%) და სენაკის (15.1%) მაზრებში (ირემადე და ჭანტურიძე, 2017: 89). პარტიამ 1919 წლის თებერვალში დამფუძნებელ კრებაში 5 მანდატი მოიპოვა. პარტიის წარმომადგენელი გიგო ნათაძე შედიოდა კრების პრეზიდიუმის შემადგენლობაში.

1920 წლის გაზაფხულზე გაიმართა საქართველოს დამფუძნებელი კრების მეორე დამატებითი არჩევნები, რომელიც განსაკუთრებით წარმატებული აღმოჩნდა სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიისათვის – სოხუმის ოლქში მნიშვნელოვან გამარჯვებას მიაღწია და პირველ ადგილზე გავიდა ხმების

118 გაზ. ერთობა, 1919 წლის 25 იანვარი, N17, გვ. 3.

119 გაზ. შრომა 1918 წლის 27 დეკემბერი, N110. გვ. 2-3.

120 გაზ. შრომა, 1919 წლის 22 თებერვალი, N41, გვ. 2.

43%-ით.¹²¹ 1920 წლის გაზაფხულიდან პარტია დამფუძნებელ კრებაში უკვე 6 მანდატს ფლობდა.

1919-1921 წლებში პარტია მკაცრად აკრიტიკებდა როგორც მმართველ პარტიას, ასევე მემარჯვენე და მემარცხენე ოპოზიციასაც. დამფუძნებელი კრების ტრიბუნიდან პარტიის ორატორები ლეო შენგელაია, ილია ნუცუბიძე და ივანე გობეჩია მუდმივად კრიტიკულ შეფასებებს აკეთებდნენ. 1919 წლიდან, პარტიის წარმომადგენელი იოსებ გობეჩია ჩართული იყო საქართველოს მიერ ევროპაში მივლენილი სხვადასხვა დიპლომატიური მისიის საქმიანობაში.

1921 წლის იანვარში, ესერთა ფრაქციამ დამფუძნებელ კრებას წარუდგინა და თავის პრესაში გამოაქვეყნა კონსტიტუციის ალტერნატიული პროექტი.¹²² პარტია აკრიტიკებდა სოციალ-დემოკრატების მიერ სხვა ოპოზიციურ პარტიებთან თანამშრომლობით შედგენილ კონსტიტუციის ძირითად პროექტს, რომელსაც სოციალისტური იდეების ნაკლებად გაზიარებას უწუნებდა.

1921 წლის თებერვალ-მარტში საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ, სოციალისტ-რევოლუციური პარტიის წევრთა დიდი ნაწილი ქვეყანაში დარჩა, თუმცა ოკუპაციამ პარტიაზე მძიმე კვალი დატოვა და ფაქტობრივად გახლიჩა კიდეც. პარტიის ერთი ნაწილი (პარტიის თავმჯდომარე ლეო შენგელაიას მეთაურობით) საბჭოთა ხელისუფლებასთან თანამშრომლობას დათანხმდა, ხოლო მეორე ნაწილი (იოსებ გობეჩიასა და ილია ნუცუბიძის მეთაურობით) აქტიურად ჩაება წინააღმდეგობის მოძრაობაში (გრძელიძე, 1998: 219).

121 გაზ. შრომა, 1920 წლის 19 აპრილი, N16, გვ. 3.

122 ცსა, ფ. 1833, ანაწ. 1, საქ. 728. ფურც. 92-115.

საქართველოში პოლიტიკური პარტიების ფესვები საზოგადოებრივი მოძრაობებიდან მომდინარეობდა და ორგანიზაციულ პოლიტიკურ ძალებად ჩამოყალიბებამდე პროცესს წინ უძღოდა პარტიათა ლიდერების (იდეოლოგების) ფართო ინტელექტუალური და პუბლიცისტური საქმიანობა.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პოლიტიკურ სისტემაში ცალსახად დომინირებდნენ მემარცხენე ხედვების პოლიტიკური ძალები, იგი დიდი იდეოლოგიური სიჭრელითაც გამოირჩეოდა. რესპუბლიკაში მოქმედებდა მემარცხენე ცენტრისტული (სოციალ-დემოკრატიული პარტია და ნაწილობრივ სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიაც), მემარჯვენე კონსერვატიული (ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია), რადიკალურად ნაციონალისტური (ეროვნული პარტია) და რადიკალურად მემარცხენე (სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია) პოლიტიკური ძალები.

საქართველოს ძირითად პოლიტიკურ პარტიათა უმრავლესობა მონოეთნიკური იყო, მხოლოდ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას ჰყავდა წევრები საქართველოში მცხოვრები ყველა ეთნიკური ჯგუფიდან. ამავდროულად, მემარჯვენე პარტიებში ეთნიკურ უმცირესობებთან ერთად ნაკლებად შედიოდნენ ქალი აქტივისტები, მაშინ როდესაც მემარცხენე პარტიებში საკმაოდ ბევრი ქალი ირიცხებოდა.

რესპუბლიკაში მოქმედ თითოეულ პარტიას ჰყავდა ადგილობრივი ორგანიზაციები და წვრილი პარტიული უჯრედები, რომლებიც პარტიების შიგნით არსებული რეგულაციებიდან და წესდებებიდან გამომდინარე, საკმაოდ აქტიურად იყვნენ ჩართული პარტიულ საქმიანობებსა და გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში. ამ პერიოდის პარტიებისთვის დამახასიათებელი იყო შიდა-ოპოზიციური ფრაქციების არსებობა, რომლებიც პერიოდულად ან სრულად ერწყმოდნენ პარტიის ბირთვს, ანდაც კონფლიქტის შედეგად პარტიას ტოვებდნენ და დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ძალებად ყალიბდებოდნენ.

პოლიტიკურ ველზე სოციალ-დემოკრატიული პარტიის უპირობო დომინანტობის მიუხედავად, რესპუბლიკის პარტიულ სისტემაში ხშირი იყო პარტიათა თანამშრომლობის შემთხვევები, ასევე ერთგვარი მცდელობები, რომ ცალკეული საკითხების გარშემო (კონსტიტუცია, საგარეო პოლიტიკა) მიღებული ყოფილიყო კონსენსუალური გადაწყვეტილებები. პარტიათა შორის დაძაბულობის ესკალაცია, ხშირად, იდეურ შეხედულებებთან ერთად, პიროვნული ფაქტორებით (კონფლიქტებით) იყო გამოწვეული.

1917-1921 წლებში პარტიათა თანამშრომლობის პოზიტიური გამოცდილების გაზიარება თანამედროვე საქართველოსთვის უმნიშვნელოვანეს საკითხად რჩება. პარტიათა ამგვარი თანამშრომლობა პოლიტიკური კულტურის მაღალ დონეზე მიუთითებდა. საუკუნის წინ, ერთმანეთისგან რადიკალურად განსხვავებული ხედვების მქონე, მკაფიოდ იდეოლოგიურ ნიადაგზე ფორმირებული პოლიტიკური პარტიები ახერხებდნენ რესპუბლიკისათვის სასიცოცხლო

მნიშვნელობის პოლიტიკური ინსტიტუტების მშენებლობის პროცესში თანამშრომლობას. სამწუხაროდ, პოსტსაბჭოთა საქართველოში ამგვარი თანამშრომლობა ვერ შედგა, ფუნდამენტურ საკითხებზეც კი ვერ მოხერხდა კონსენსუსის მიღწევა, რაც, საბოლოო ჯამში, პერმანენტულ პოლიტიკურ კრიზისებს განაპირობებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

საარქივო წყაროები

1. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1825, ანაწერი 1, საქმეები: 9, 24, 49, 68, 96, 124, 214, 209.
2. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1833, ანაწერი 1, საქმეები: 728, 1378.
3. საქართველოს ეროვნული არქივი, ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 2034, ანაწერი 1, საქმეები: 2, 14.

წიგნები და სტატიები

1. გრძელიძე, რ. (1998), საქართველოს პოლიტიკური პარტიების ისტორია (1910-1924), თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
2. გურული, ვ. (2018), საქართველოს ახალი ისტორია (1801-1918), წიგნი II, თბილისი: გამომცემლობა „ქართული უნივერსიტეტი“.
3. გურული, ვ. (2019) საქართველოს ახალი ისტორია (1801-1918), წიგნი III, თბილისი: გამომცემლობა „ქართული უნივერსიტეტი“.
4. ირემაძე, ი., ლორთქიფანიძე, ლ., შუბითიძე, ლ. და ყაზაიშვილი. ხ. (2015), ქართული მემარცხენეობის ქრესტომათია, თბილისი: თბილისის ფაბიანური საზოგადოება.
5. ირემაძე, ი., ჭანტურიძე, ს. (2017), პირველი საყოველთაო დემოკრატიული არჩევნები დამოუკიდებელ საქართველოში, თბილისი: თსუ, ცესკო.
6. ირემაძე, ი. და ჭანტურიძე, ს. (2019), ადგილობრივი თვითმმართველობის არჩევნები საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, თბილისი: ცესკო, თსუ.
7. კაუცკი, კ. (2018), საქართველო: გლეხთა სოციალ-დემოკრატიული რესპუბლიკა – შთაბეჭდილებანი და დაკვირვებანი, თბილისი: თსუ.
8. შველიძე, დ. (1993), პოლიტიკური პარტიების წარმოშობა საქართველოში: ფედერალისტები, თბილისი: არსი.
9. შველიძე, დ. (2018), საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921) ენციკლოპედია-ლექსიკონი, სოციალისტ-ფედერალისტთა სარევოლუციო პარტია, თბილისი: თსუ.
10. შველიძე, დ. (2018), საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921) ენციკლოპედია-ლექსიკონი, სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტია, თბილისი: თსუ.

11. ჯანელიძე, ო. (2002), *ნარკვევები საქართველოს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ისტორიიდან*, თბილისი: მეცნიერება.
12. ჯანელიძე, ო. (2018), *რევამ გაბაშვილი, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის (1918-1921) ენციკლოპედია-ლექსიკონი*, თბილისი: თსუ.
13. ჯანელიძე, ო. (2018), *საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ენციკლოპედია-ლექსიკონი*, გერონტი ქიქოძე, თბილისი: თსუ.
14. ჯონსი, ს. (2018), *სოციალიზმი ქართულ ფერებში: სოციალ-დემოკრატიის ევროპული გზა*, თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
15. ხვადაგიანი, ი. (2021), *ქალაქი: საქალაქო თვითმმართველობის რეფორმა და მუნიციპალური პოლიტიკა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში*, თბილისი: Sovlab.
16. Katz, R. (2006), *Party in democratic theory*, (in book: *Handbook of Party Politics*, ed. Richard S. Katz & William Crotty). 2006, London: SAGE Publications Ltd.). London: SAGE Publications Ltd.
17. Siaroff, A. (2000), *Comparative European Party systems: An Analysis of Parliamentary Elections since 1945*. New York: Garland Publishing.
18. Scarrow, S.E., Webb, P., & Poguntke, T. (Ed.). (2017). *Organizing Political Parties*. Oxford: Oxford University Press.
19. Von Dem Berge, B., Poguntke, T., Obert, P., & Tipei, D. (2013), *Measuring Intra-Party Democracy A Guide for the Content Analysis of Party Statutes with Examples from Hungary, Slovakia and Romania*. New York: Springer,
20. Wolientz, S. (2006), *Party Systems And Party System Typs*, (in book: *Handbook of Party Politics*, ed. Richard S. Katz & William Crotty). London: SAGE Publications Ltd.). London: SAGE Publications Ltd.

პრესა

1. გაზეთი „ალიონი“, 1917-1918 წწ.
2. გაზეთი „აზალი სხივი“, 1920-1921 წწ.
3. გაზეთი „ერთობა“, 1917-1921 წწ.
4. გაზეთი „საქართველო“, 1917-1921 წწ.
5. გაზეთი „სახალხო საქმე“, 1917-1921 წწ.
6. გაზეთი „შრომა“, 1918-1921 წწ.

